

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LITERATŪROS ISTORIJOS IR TEORIJOS KATEDRA

JURGITA TUZINAITĖ

*Literatūrologijos specialybės dieninio skyriaus
II kurso studentė*

Erotikos sklaida M. Katiliškio romane „Miškais ateina ruduo“

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovas
doc. dr. Gintaras Lazdynas

Šiauliai 2011

TURINYS

Įvadas	3
1. Erotinė romano žanro prigimtis	9
2. Romano „Miškais ateina ruduo“ literatūrinis kontekstas	13
2.1. XX a. 1 dešimtmečio romanas.....	13
2.2. XX a. 2-3 dešimtmečio romanai.....	15
2.3. XX . 4-6 dešimtmečio romanai.....	19
3. Erotikos sklaida M. Katiliškio romane „Miškais ateina ruduo“	23
3.1. Meilės objektų ir jų aistrų kaita romane.....	23
3.2. Apnuoginto kūno, seksualumo, erotikos apibrėžtys.....	31
3.3. Šeimos (su)kūrimo faktoriai.....	35
3.4. Moters vaidmuo vyro gyvenime.....	38
Išvados	42
Santrauka	43
Summary	45
Šaltiniai ir literatūra	47
Anotacija	49
Annotation	49

Įvadas

Marius Katiliškis – išeivijos rašytojas, kūrybinį kelią pradėjęs prieškarinėje Lietuvoje. Periodikoje pasirodžiusios pirmosios M. Katiliškio (Albino Vaitkaus) novelės, pasižymėjo poetiškumu, kaimo buities ir gamtos vaizdavimu, savitu ir spalvingu kalbėjimu, tačiau nesulaukė kritikos dėmesio, nebuvo dedamos į antologijas ar aptariamose literatūrinėse apžvalgose. Kūrėjo jaunatviškas ir nuotaikingas kalbėjimo būdas leido manyti jį būsiant talentingą beletristą. Rašytojui vis dar ieškant savojo kelio, jį veikė lietuvių kūrėjų įtaka (K. Donelaitis, J. Biliūnas, Žemaitė, P. Vaičaitis, V. Krėvė, Vaižgantas, P. Cvirka ir kt.), ypač pastebima skaitant romaną „Miškais ateina ruduo“ (1957). Romane vaizduojamas lietuvių kaimo žmogus, jo pasaulėjauta, papročiai ir keturių metų laikų ciklo darbai, prasidedantys ir pasibaigiantys, ir vėl prasidedantys. Jau romano pradžioje plūsteli visais pojūčiais ir jausmais atgaivinta paveikslų, vaizdų, detalių ir žodžio skambėjimo jėga. Kritikoje teigiama, kad kūrinyje galima pastebėti netgi autobiografinių elementų.

Romanas „Miškais ateina ruduo“ iš kitų lietuvių rašytojų romanų išsiskiria tuo, kad jame prasiskleidžia biologinė žmogaus, tiksliau vyro ir moters, sandara. M. Katiliškis, priešingai negu jo pirmtakai (Lazdynų Pelėda, K. Puida, J. Lindė-Dobilas, Vaižgantas, I. Šeinius, V. Mykolaitis-Putinas, K. Plačenis, A. Vaičiulaitis ir kt.) viso to nebeužslaptina. Autorius kūrinyje drąsiai, neįvilkdamas į kokį nors rūbą, vaizduoja vyrų ir moterų santykius, jų meilės ryšius ir pabrėžia erotiškumą, seksualumą. Bundantis erotizmas išivyrauja visame romane.

Tiesa, dar būdamas Lietuvoje, rašytojas iš novelių ir apsakymų suspėjo paruošti pirmąją savo knygą „Seno kareivio sugrįžimas“, kuri karo metu dingo ir tuomet nebuvo išleista. Tačiau šis rinkinys buvo netikėtai surastas 2002-aisiais metais iš Čikagos atvykusio lietuvių televizijos vedėjo Arvydo Reneckio. Pastarasis, ieškodamas medžiagos dokumentiniam filmui apie išeivijos kūrėjus, knygos rankraščius atsitiktinai rado Lietuvos literatūros ir meno archyve. Knygos leidėjas, Šiaulių universiteto docentas Stasys Tumėnas, įžanginiame knygos žodyje „Seno kareivio sugrįžimo“ atsiradimą apibūdina kaip neįtikėtiną šių dienų stebuklą.¹

Ne ką mažiau svarbūs M. Katiliškio kūriniai yra ir novelių romanas „Užuovėja“ (1952). Manoma, kad šis rašytojo veikalas yra tvirtas „Miškais ateina ruduo“ kūrybinis pamatas. Praėjus metams po romano „Miškais ateina ruduo“ pasirodymo, išleidžiamas kitas rašytojo romanas – „Išėjusiems negrįžti“ (1958). O 1963m. išleidžiama novelių rėtinė „Šventadienis už miesto“. Periodikoje buvo publikuojama moderni poezija, naujesni apsakymai ir stambesnių kūrinių fragmentai.

¹ Plačiau apie tai žr.: < <http://www.rasyk.lt/knygos/seno-kareivio-sugrizimas/2231.html> >.

Grįždami prie romano „Miškais ateina ruduo“ turime pažymėti, kad išėivijoje jis nesulaukė dėmesio, nors ir pripažįstama didelė jo kūrybinė vertė. Romanas buvo vertinamas ir aptariamas santūriai, nes M. Katiliškio piešiamas idiliškas praeities Lietuvos kaimo paveikslas ir pateikiamas požiūris į visa tai yra svetimas ir sunkiai suprantamas išėivijos literatūros mylėtojams. Rašytojo kūrinys dėl savo liaudiškos dvasios daug artimesnis Lietuvos praeities kaimo buitį vaizdavusių beletristų kūrybai. Tačiau M. Katiliškio romaną iš kitų lietuvių literatūros atstovų kūrinių išsiskiria dėl atvirai, drąsiai ir be paslapties šydo atskleidžiamos biologinės vyro ir moters sandaros, neužslaptintai vaizduojamų lyčių santykių, persmelktų erotikos ir seksualumo. Todėl svarbu į šio lietuvių literatūros atstovo veikalą pažvelgti „giliau“ ir kiek iš kitos pusės, stengiantis išsiaiškinti, kaip anksčiau kūrusių lietuvių rašytojų, tokių kaip Lazdynų Pelėdos, K. Puidos, J. Lindės-Dobilo, Vaižganto, I. Šeiniaus, V. Mykolaičio-Putino, K. Plačenio, A. Vaičiulaičio pasekėjas M. Katiliškis pastaruosius daug atviriau ir mažiau „pridengdamas“ plėtoja bundančio erotizmo temą, perteikia meilės jausmą, kuriuos lietuvių autoriai, priešingi negu Europos kūrėjai, prisibijo vaizduoti.

Nors M. Katiliškio amžininkų kūriniuose ir pastebime vaizduojamų lietuvių tautai nepriimtinių (tabu), bet aktualių dalykų užuomazgas, suvokiame jų požiūrį į tuos dalykus, tačiau daugiau nelabai rasime žmonių rašiusių panašiomis temomis. Veikiausiai taip yra dėl įgimto lietuvių žmogaus drovumo ir baimės būti ne taip suprastam, o gal net ir pasmerktam.

Erotikos, tiksliau nuogybių, tema tapyboje savo nuomonę „Raštų“ (1997) trečiame tome drąsiai yra išsakęs aršus lietuvininkas A. Jakštas. Kritiką papiktino ir tokiam žingsniui pastūmėjo 1925m. Kaune surengta Meno mokyklos mokinių darbų paroda, iš kitų išsiskyrusi tuo, kad joje pirmą kartą publikai buvo parodytos nuogybės. Nuogybėmis A. Jakštas įvardija nuogų žmonių, ypač moterų atvaizdus ir paveikslus. Jam atrodo nesuprantama, kad parodos organizatoriai veikiausiai nuogybes mano esant nepaprast meno pažiba, nes nemažai jų buvo eksponuojama. Pabrėžiama, kad nuogų moterų parodyta kelios dešimtys, kai tuo tarpu vyrų – tik vienas. A. Jakštas išpažįsta klasicistinės estetikos principą ir tvirtina, kad menas privalo remtis „proto šviesa“, o ne romantizmo iškelto vien „kūrybinio instinktu“. Jis piktinasi tuo, kad tuose piešiniuose nematyti jokio idealizavimo, miglotumo, paslapties šydo, o visas moters kūnas atvaizduojama labai realistiškai. Toks atviras moters kūno vaizdavimas Jakštui tapatus pornografijai.

Kadangi A. Jakštas yra katalikų kunigas, tai nuogybių vaizdavimą jis susieja su dailininkų ir pozuotojų morale. Jis siūlo dailininkams gyvų modelių ieškoti tarp savo seserų, žmonių ar dukterų, kurias galbūt galėtų lengvai prikalbėti, kad patarnautų gyvais nuogais modeliais. Tačiau tuojau pat priduria, kad netekę girdėti, kad kuri iš artimų moterų būtų sutikusi, nes taip dorai moteriai neleidžia elgtis įgimtas drovumas.

Pasak Jakšto, ne tik dora moteris šlykščiai jaučiasi figūruodama nuoga, bet ir taip jaustūsi ją piešiantis doras, instinktyviai moterį gerbiantis vaikinai. Tvirtinama, kad toks menas moterį „nurengia“ tiek fiziškai, tiek dvasiškai, taip kurstydamas vyrų gyvuliškus instinktus, morališkai išžagindamas moterį, pamindamas jos vertybes. Tai prieštarauja tikrajam menui. „Nuogybės užmuša menininką, nes yra meno sifilis“ (Jakštas, 1997, 82). Kitaip tariant, menu prieinamas ne visas objektyvaus pasaulio turinys, o tik atskiros jo dalys. Tai, beje, klasicistinis požiūris.

Kaip vieną iš nuogybių šalininkų pasiteisinimų rigoristinio požiūrio besilaikantis A. Jakštas mini, kad „Žmogaus kūnas, o ypač moters, yra dailiausias gamtos padaras. Taigi kas jo piešti nemoka, negali būti tikras menininkas...“ (1997, 82). Tačiau A. Jakštas duoda atkirtį tokiam pasakymui, prisimindamas pirmuosius žmones, kurie buvo gražūs, tačiau nesidžiaugė kūno nuogumo, o stengėsi prisidengti. Taigi Ieva su Adomu savo nuogumo susigėdo, kai tik paragavo uždrausto vaisiaus nuo pažinimo medžio. Vadinasi, vidinis gėdos jausmas liudija, kad ne visos kūno dalys skiriamos žiūrėti ir piešti.

Nuogybių pradžia ieškotina pagoniškoje, o ne krikščioniškoje Graikijoje. Vadinasi, nuogybės-ne-nuogybės suvokiamos kaip pagonybės ir krikščionybės susikirtimas. Tačiau jos Graikijoje atsirado graikų tautos politinio smukimo žemyn laikotarpiu. Nuogybes A. Jakštas įvardija „neleistina meno dogma, bjauriausiu pagonišku prietaru“ (1997, 83). Jį stebina, kodėl žymiausieji dailininkai (M. K. Čiurlionis, A. Varnas, A. Žmuidzinavičius) nepiešia nuogybių, o tai daro jaunesni menininkai. Pabrėžiama, kad taip elgiamasi dėl rutinos ir kad tai buvę populiariu kitose šalyse. Menininkams priekaištaujama, kad šie tūkstantį su puse metų vis vaizduoja nuogą kūną, o dvasios jame pavaizduoti nesugeba. Jakštui atrodė, kad nuogybių vaizdavimas ir įsigalėjimas įvyksta tautų nuopuolio ir išsigimimo laikotarpiu. Kadangi A. Jakštas yra labai religinga asmenybė, tai jis pritarti teiginiui, kad „moralė yra neįmanoma be religijos“ (1997, 85). Bet jis sakosi matęs, kad Lietuvoje religija „griaunama“, moralė ir dorovingumas įvairiais būdais menkinami, taip pat ir meno nuogybėmis, nes tvirtinama, kad be pastarųjų menininkai neišmoks piešti gyvo žmogaus kūno. Katalikas menininkas neturi teisės ir neprivalo piešti nuogų moterų, nes taip rizikuojama pasiduoti kūno pagundai, sunkiai nusidėti. Kitaip tariant, sudaromas pavojus doros atžvilgiu.

A. Jakštas teigia, kad tikras dvasios reiškėjas – žmogaus veidas, kurį išmokę piešti dailininkai drąsiai galės būti vadinami tikrais menininkais. Taip pat jis akcentuoja, kad „išimtinį žmogaus gyvenime vaidmenį vaidina ne moters kūnas, bet pati moteris su savo siela ir širdimi, moteris drovi, kukli, šventa, o ne apnuoginta“ (1997, 89).

A. Jakštas buvo reiklus, bet ir kategoriškas meno kūrinį vertintojas. Stiprus polinkis suobjektyvizuoti tikrovės reiškinius matyti iš 1934m. A. Merklio prašytos Vaižganto biografijos

recenzijos. A. Jakštas piktinasi, kad Vaižgantas per paskaitas citavo Strazdo „pornografiškas“ eiles, ir prisimena, kad D. Poška vertė Ovidijaus erotines elegijas „Meilės dainos“. Jis spėja, kad veikiausiai cituotas eiles ir sukūrė D. Poška. A. Jakštas meta kaltinimus bolševikams, kurių sprendimu galėjo būti panaikinta cenzūra ir pradėti spausdinti pornografiniai eilėraščiai, kuriuos liepta mokyti mokyklose. Kaltinamas ir Vaižgantas, kuris, jo manymu, sumenko kaip kritikas, profesorius ir moralistas. Tačiau Vaižgantas su bolševikais nesirungė, užtat A. Jakšto griežtos pažiūros nedaug kuo skyrėsi nuo bolševikų.

Kaip matyti, A. Jakštas į erotiką ir su ja susijusius dalykus žvelgia griežtai, vis pabrėždamas dorumą, dvasiškumą. Taip pat jis katalikų kunigas ir yra įpareigotas religinių įsitikinimų ir pareigų (kaip ir Vaižgantas). Psichoanalizė psichiką skirsto į sąmoningąją ir nesąmoningąją sritį. Vadinasi, kaip pastebime iš A. Jakšto pamąstymų, nuogybes menininkai vaizduoja sąmoningai, taip siekdami „atsiplėšti“ nuo rutinos arba sekdami kitų šalių menininkų pavyzdžiu. Be to, A. Jakštas teigia, kad nuogumo vaizdavimas prieštarauja religijai. A. Jakšto ir jo meto estetiškos tendencijos yra priešingos. Jis laukia vienokio meno, o jam pateikia meną pagal nesuprantamas taisykles, ir jis visiškai pasimeta, bet, aišku, savo taisykles laiko vienintelėmis teisingomis ir priimtiniomis. Žinome, kad psichoanalizėje Ego reprezentuoja tai, ką vadiname protu ir blaivumu, o Id sritis Ego priešingybė, nes jame susitvenkusios aistros. Būtent A. Jakšto minimi nuogybių šalininkai yra kupini aistros.

Toks griežtas A. Jakšto požiūris leidžia daryti išvadą, kad apie M. Katiliškio romaną „Miškais ateina ruduo“ atsiliepimai būtų labai panašūs, o galbūt net ir dar kategoriškesni negu aptartu atveju. Romano autoriui jis, veikiausiai, nepagailėtų griežtų žodžių, kad šis daugiausiai vaizduoja moters kūną, tam tikras apnuogintas jo dalis, taip pat slapčiausias moterų ir vyrų mintis ir jausmus bei artimus ir intymius lyčių santykius. Nuogybių ir kitų su erotizmu susijusių dalykų vaizdavimą A. Jakštas susietų su rašytojo morale, akcentuodamas, kad doram žmogui apie tokius dalykus kalbėti neleidžia įgimtas drovumas. Jis pabrėžtų dar ir tai, kad autorius praskleisdamas biologinę žmogaus (vyro ir moters) sandarą, juos „apnuogina“ ir fiziškai, ir dvasiškai. O vaizduodamas moters nuogą kūną ir pan. ne tik kursto vyrų gyvuliškus instinktus, bet ir morališkai „išžagina“ moterį, pamina jos vertybes. Tikėtina, kad jis tvirtintų, kad vidinis gėdos jausmas yra tas rodiklis, rodantis, kad ne visos kūno dalys turi būti matomos ir demonstruojamos. Tokį M. Katiliškio sprendimą atvirai ir be tabu vaizduoti lietuvių sąmonei nepriimtinius dalykus jis paaiškintų tuo, kad taip elgiamasi dėl rutinos, noro sukurti kažką kita arba sekant kitų šalių autorių pavyzdžiu. Romano „Miškais ateina ruduo“ autoriui jis priekaištautų ir dėl to, kad šis vaizduodamas mažai pridengtą

žmogaus kūną, jausmus ir kt. nedaug dėmesio skiria jo veidui arba, kitaip tariant, sielai, nepabrėžia sielos, širdies ir tokių savybių kaip drovumo, kuklumo, šventumo.

Iš šiuolaikinių tyrinėtojų apie kūną ir seksualumą rašo ir tuo domisi Lietuvos kultūros tyrinėtojas Artūras Tereškinas. Knygoje „Intymios erdvės, vieši gyvenimai: kūnas, viešuma, fantazija šiuolaikinėje Lietuvoje“ (2002) dėmesys sutelkiamas į „kūniškas vietas“, „intymias fantazijas“, „paraštinius kūnus“ ir „perrašytas erdves“. Kitoje studijoje „Kūno žymės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje“ (2001) A. Tereškinas analizuoja kūno archeologiją, žvilgsnį, galią ir nutylėjimus bei užsimena apie viešus žaidimus intymiose vietose.

Taigi erotikos tema rašiusių autorių ar tyrinėtojų gretos yra gana negausios, galbūt dėl minėto lietuvių drovumo ir baimės vaizduoti ar kalbėti apie lietuvių žmogaus sąmonei vis dar sunkiai priimtinus dalykus.

DARBO TEMA – Erotikos sklaida M. Katiliškio romane „Miškais ateina ruduo“. Temos pasirinkimą lėmė noras atskleisti lietuvių kūrėjo ir jo amžininkų požiūrį į erotiką, pažvelgti, kaip kiekvienas jų suvokė ir vaizdavo, atrodo, lietuvių tautai nepriimtinus (tabu), tačiau aktualius dalykus.

DARBO TIKSLAS – Nagrinėti, analizuoti M. Katiliškio novelių romane „Miškais ateina ruduo“ erotikos sklaidą. Taip pat kaip kontekstą pasitelkiant Lazdynų Pelėdos „Klaida“ (1909), A. Kazio Puidos „Žemės giesmė“ (1911), J. Lindės-Dobilo „Blūdas arba Lietuva buvusios Rosijos revoliucijos metu“ (1912), Juozo Tumo-Vaižganto „Pragiedruliai. Vaizdai kovos dėl kultūros. Gondingos kraštas“ I T. (1918), Juozo Tumo-Vaižganto „Pragiedruliai. Vaizdai kovos dėl kultūros. Vaduvų kraštas“ II T. (1920), A. Gailito „Tomas Nipernadis“ (1928), I. Šeinaus „Kuprelis“ (1932), Vinco Mykolaičio-Putino „Altorių šešėly“ (1932-1933), K. Plačenio „Pavasario pranašas,, („Pulkim ant kelių“) (1936), A. Vaičiulaičio „Valentina“ (1936), Lazdynų Pelėdos „Klaida“ (1912), T. Manas „Avantiūristo Felikso Krulio prisipažinimai“ (1954).

DARBO OBJEKTAS. Darbe aptariama erotinė romano žanro prigimtis, pateikiamas nagrinėjamo romano literatūrinis kontekstas ir atskleidžiama erotikos sklaida jame. Taip pat parodomas meilės jausmas, vienoks jo vaizdavimas lietuvių autorių kūriniuose, kitoks – užsienio rašytojų (A. Gailitas, T. Manas) romanuose.

DARBO METODAI. Rašant darbą buvo naudotas analizės-interpretacijos, lyginamasis metodai. Pasitelkta psichoanalizės metodologija (S. Freudas, Carlas Gustavas Jungas).

DARBO STRUKTŪRA. Darbą sudaro įvadas; trys dėstymo skyriai, iš kurių du skaidomi į poskyrius: 1. Erotinė romano žanro prigimtis. 2. Romano „Miškais ateina ruduo“ literatūrinis kontekstas. 2.1. XX a. 1 dešimtmečio romanas. 2.2. XX a. 2-3 dešimtmečio romanai. 2.3. XX a. 4-6

dešimtmečio romanai. 3. Erotikos sklaida M. Katiliškio romane „Miškais ateina ruduo“. 3.1. Meilės objektų ir jų aistrų kaita romane. 3.2. Apnuoginto kūno, seksualumo, erotikos apibrėžtys. 3.3. Šeimos (su)kūrimo faktoriai. 3.4. Moters vaidmuo vyro gyvenime. Darbas baigiamas skyriumi išvados. Darbo pabaigoje santrauka (summary), šaltiniai ir literatūra, anotacija (annotation).

1. Erotinė romano žanro prigimtis

Teigiama, kad XII a. Europoje įvyko ir rutuliojosi pokyčiai žmogaus gyvenimo struktūrose (pakito žmogaus sąmonė). Kitaip tariant, išsikristalizavo individualybė. Individas atsigrėžė į save, ėmė stebėti save. O lytinė meilė yra būtent tas jausmas, į kurį ir atsirėmė individualybės sąmonė, nuo XII a. pabaigos save pradėjusi reflektuoti romano poetine forma. Taigi individualybės sąmonė dominantis ir vienas svarbiausių tyrimo objektų yra būtent individualus jausmas. Herojiniame epe iškeliami tik Tėvynės meilė, o lytinė meilė eliminuojama, nes nė viename herojiniame epe nerasime pavaizduotos vyro ir moters meilės.

Pirmiausia herojus vyras pastebi moters kūną ir parklumpa prieš moterį. Jeigu prisiminsime ankstesnius laikus, pavyzdžiui, pirmąjį Europos poetą ir jo sukurtus garsius veikalus „Iliadą“ ir „Odiseją“, tai jau juose pastebėsime, kad meilė Tėvynei, taip pat ir moteriai įkvepia žygiams. Odisejas, įkvėptas Tėvynės meilės, sugalvoja, kaip pergudrauti trojiečius ir juos nugali. „Odisejoje“ matyti, kaip jis ilgus metus praleidęs toli nuo savo Tėvynės ir mylimos moters, vis tiek sugeba atsispirti deivės Kalipsės pasiūlymams ir vedamas meilės Penelopei ir Tėvynei grįžta. Kaip matyti, šis herojus sugeba atsilaikyti ir neparklupti prie jį viliojusias gražuoles deives. Jis lieka ištikimas savo žmonai ir judviejų meilei.

O viduramžiais sukurtuose riteriniuose-kurtuaziniuose romanuose meilė Tėvynei „nustumiama“ į antrąjį planą ir svarbiausia tampa meilė išsirinktai širdies damai. Būtent šiuo atveju herojus parklumpa prieš visa ko centre esančią damą. Jis stengiasi įsiteikti savo mylimajai, o ne kuriam nors valdovui. Mylimoji jam yra valdovas. Meilė moteriai paskatina herojų netikėčiausiems žygiams. Tai akivaizdu Migelio de Servanteso romane „Don Kichotas“. Pagrindinis veikėjas, prisiskaitęs senoviškų riterinių romanų, pasirenka romantiškiau skambantį vardą ir pasivadina Don Kichotu. Jis susiranda aprūdijusius protėvių šarvus, pasikinko seną kuiną Rosinantą, o širdies damą jam atstoja ūkininko samdinė pavadinta Dulsinėja iš Toboso. Don Kichotas apakintas meilės „susikurtai“ mylimajai leidžiasi į neįprastus žygius. Vadinasi, tiek anksčiau minėtais atvejais, tiek ir šiuo herojai ryžtasi tokiems žygdarbiams ne dėl meilės Tėvynei, o dėl meilės moteriai.

Prancūzų Klasicizmo teoretikas abatas P.-D. Huet 1666m. išspausdintame traktate „Apie romanų kilmę“ teigia, kad „*tai, ką mes iš esmės vadiname romanais, tai išgalvotos meilės istorijos, meniškai parašytos proza skaitytojų malonumui ir pamokymui*“ (Lazdynas, 1999, 25). Vadinasi, galime teigti, kad katalikų dvasininkas prancūzų abatas Huet pirmasis meilę paskelbia svarbiausia ir būtina romano tema.

Katalikų dvasininkas Vaižgantas taip pat sutinka, kad meilė yra pagrindinė romano tema, ir, kalbėdamas apie romaną „Pragiedruliai“ prisipažįsta, kad jo tikslas buvo rašyti visai ne romaną.

Jo nuomone, lytinės meilės tema yra neverta meninio įkūnijimo ir įprasminimo: „Kam romano, kad ir taip įdomu?“ (Vaižgantas, 1969, 372). Minėtąjį kūrinį autorius pavadino kiek netradiciniu terminu – vaizdais. Romane jis kalba tiek apie lytinę meilę, tiek ir apie dvasinę, labiau pabrėždamas dvasiškumą: „Žmogaus meilė – ne gryna materialybė, tad kas ir iš tos meilės randas – ne grynas kūnas, tik su tokia pat kibirkštim, kuri ir jam savo laiku padabins purvabridžio buitį ir duos skonies ir ilgesio skaisčios dvasių būtybės“ (Vaižgantas, 1969, 369). Visas meilės ilgaamžiškumo grožis ir palaima Vaižgantui yra dvasiškumo momentai, vienas kitą vertinant ne savimilybe, nieko vienas iš kito nereikalaujant ir nesiūlant. Įsimylėjęliai yra laimingi, kol dvasiškumo elementas visa tai atsveria. O kada akys ima geisti kito ir meilė bus paremta „medžiagine galybe“, tada ji nebebus įdomi, kaip neįdomus yra bet koks kūno veiksmas. Vaižgantas akcentuoja, kad už „materialinę meilę“ dar nė vienas žmogus nėjo su priešininkais muštis ir aukoti savo gyvybės, ir nėra dar nusižudžiusių, kurie kūno meilės yra patyrę. Reikia pridurti, kad kol dvasia yra vertinama, tol kūnas ir jo gyvybė laikomi niekais. Vadinasi, Vaižgantas iškelia mintį, kad dėl lytinės meilės dar nėra kovojusių ir pražudžiusių savo gyvybę ar nusižudžiusių, nes kūno meilė vedė juos į priekį.

Reikia pažymėti, kad „Pragiedruliuose“ be dvasinės ir kūno meilės, iškeliamą ir Tėvynės meilė. Vaižgantas klausia „Kam lytinės meilės, kad Tėvynės meilė gaubė ano laiko veikėjus, be jokio politikos krypsnių skirtumo tautininkus, lietuvių atgimimo tėvus? (1969, 372). Tėvynės meilė buvusi tokia galinga, kad kalnus nuvertė, tačiau greta jos buvo ir „asmeninė jaunų kovotojų meilė“. Didvyrius ši bei tą nuveikti ar už Tėvynę žūti paskatinusi būtent lytinės meilės jėga. „Pragiedrulių“ autorius teigia, kad mylėta ir kovų metu: „Mylėtasi tad ir kovų metu. Tik tas laikas, kurį aš užgriebiu, buvo ne paprastos meilės laikas, tik meilių audros laikotarpis, kaip esti magnetinių audrų. Ypačiai jos minėtinos dėl to, kad supuolė su kita galinga audra – didžiausiu Rusų valstybės sukilimu prieš veikėjus, kūno galybe – menkučius, gi dvasia milžinus, lietuvius susibaudėlius, šmekerių šmugelninkus. Vardai, kuriuos mūsų kontrabandininkai iš vokiečių parsinešė drauge su lietuviškaisiais raštais“ (1969, 373).

Vaižgantas, aptardamas J. Lindės-Dobilo „Blūdą“, uždraudžia pastarajam vartoti romano terminą, o pats nedrįsta minėto kūrinio įvardinti kaip apysakos, spėjama, dėl tam tikro šių sąvokų sinonimiškumo.

Apie romaną ir jo prigimtį knygoje „Lietuvių literatūra svetur 1945-1967“ (1968) savo pamąstymus pateikia K. Keblys. Jam rūpi romano išėivijoje likimas. K. Keblys svarsto klausimą, kurie veikalai priklauso romano žanrui: „Nors romano definicija yra gana plati, ir formaliniai reikalavimai gerokai lankstūs, tačiau kitų žanrų griežtesnės ribos nesudaro per daug vargo atskirti novelę, ar dramą nuo romano“ (Keblys, 1968, 87). Jis priduria, kad svarstylini ir vadinamieji novelių

romanai, bet tuojau pat pažymi, kad dėl nepakankamo dėsningo vientisumo, negali būti laikomi kuo nors kitu. K. Keblys neužsimena, kad romanas nors truputį yra susijęs su meile, jos vaizdavimu. Kaip pagrindinę romano užduotį ši asmenybė įvardija betarpiškai atskleidžiamą žmogiškos tikrovės prasmingumą. Vieninteliu grožinės literatūros, kartu ir romano, objektu jis sako esant žmogų. Todėl ir kaip pagrindinį reikalavimą romanui laiko visišką žmogaus ir tikrovės, kurioje jis gyvena, atskleidimą. Taip pat teigia, kad didžiojoje dalyje nepriklausomybės laikotarpio lietuvių romanų ypač daug dėmesio buvo skiriama dabar, atrodo, nereikšmingiems dalykams: „Mūsų romane buvo skiriama neproporcingai daug dėmesio etnografinių bruožų išdėstymui, tiesioginiam epochos vaizdavimui, mažai tesuliteratūrintų idėjų kėlimui ir problemų sprendimui. Dažnai buvo vaizduojamas lietuviškas kaimas, bet labai retai atskleidžiamas kaimo žmogus. <...> Paprastai tariant, mūsų romane trūko žmogaus“ (Keblys, 1968, 94). Taigi po truputį jau kryptama į individą, norima išsiaiškinti jo viduje glūdinčias mintis, jausmus.

Kita lietuvių literatūros tyrinėtoja, Janina Žėkaitė, monografijoje „Lietuvių romanas. Žanro raida iki 1940m.“ (1970) mini, kad ginčai dėl romano žanro prigimties, funkcijų ir ateities perspektyvų nenutyla ištisais dešimtmečiais. J. Žėkaitė, kaip ir K. Keblys, neįvardija dabar nuo romano neatskiriamos meilės temos. Ji tik pažymi, kad *romano* terminas XII a. atsiradęs Prancūzijoje ir reiškęs vertimą iš lotynų kalbos į liaudies šnekamąsias kalbas vertimą (*lingua romana*). Vėliau romano terminu buvo vadinami visi eilėmis ar proza parašyti pasakojamieji kūriniai ir tik XIII a. pabaigoje romano terminas įgyja tokią reikšmę, kokią suvokiame dabar. Tyrinėtoja gvildena itin aktualią problemą, kalbėdama apie romano ir apysakos žanrų painiojimą lietuvių literatūros erdvėje. Minima, kad V. Pietario „Algimantas“ ir Lazdynų Pelėdos „Klaida“ buvo pavadinti apysakomis, o Vaižgantas, nepaisydamas įprastos terminologijos „Pragiedrulus“ apibūdina „vaizdais“. Teigiama, kad subręsti lietuvių romanui padėjo ir nemažą įtaką darė pasauliniai romanai.

Beje, J. Žėkaitė konstatuoja vėlyvą romano atsiradimą Lietuvoje: „Romanas Lietuvoje (V. Pietario „Algimantas“) pasirodė pačioje XX a. pradžioje, dviem trim šimtmečiais atsilikęs nuo šio žanro užuomazgų ir raidos labiau išsivysčiusiose Vakarų Europos šalyse <...>, beveik šimtmečiu nuo rusų, lenkų ir dviem dešimtmečiais nuo latvių, estų pirmojo romano“ (Žėkaitė, 1970, 42). Taigi ir ši tyrinėtoja nė žodžiu neužsimena apie erotinę romano žanro prigimtį.

A. Bučys knygoje „Romanas ir dabartis“ (1973) sutinka su tuo, kad lietuvių kūrėjams buvę nelengva kurti europinio tipo romanus. Jis teigia, kad pirmasis lietuvių romanas, Vinco Pietario „Algimantas“ (1904) sukurtas sekant užsienio autorių riterinių, avantiūristinių ir istorinių romanų pavyzdžiais. A. Bučys mini, kad romanui kelias į lietuvių literatūrą buvęs atviras: „Dabar, atrodo,

tereik4jo gero valios – stambiausiajam prozos žanrui, romanui, kelias į lietuvių literatūrą buvo atviras. Aktualių gyvenimo temų, nacionalinių problemų, reikšmingų socialinių konfliktų XX a. pradžios tikrovė <...> nestokojo, nemaža turėta savų smulkiosios prozos tradicijų, bet romano vis nebuvo“ (Bučys, 1973, 44). Kaip matyti, ir A. Bučys nė vienu žodžiu neužsimena apie meilės vaizdavimą romane.

Literatūros tyrinėtoja V. Zaborskaitė „Literatūros mokslo įvade“ (1982) kartoją anksčiau minėtų tyrinėtojų mintis, bet ir konstatuoja naujų faktų. Ji pažymi, kad tematikos požiūriu romanas yra nevaržomas, nes prieinamos visos tiek visuomenės, tiek individo gyvenimo sritys. Pasak jos, nuo romano buvo neatsiejamos ir praeities gyvenimo, ir tolimos įsivaizduojamos ateities temos. Romano žanro laisvumą rodo ir tai, kad romano veikėju gali būti bet kokio socialinio sluoksnio atstovas. Svarbiausia V. Zaborskaitės išreikšta mintis atspindi erotinę romano žanro prigimtį: „Romanas gali vaizduoti tiek didžiuosius istorinius įvykius, tiek ir intymų atskiro žmogaus gyvenimą“ (Zaborskaitė, 1982, 170). V. Zaborskaitė, priešingai negu jos kolegos, parplečia romano žanro definiciją.

„Literatūros teorijos apybraižoje“ (1982) taip pat užsimenama apie romano ir jame vaizduojamos meilės santykį: „Romanas – vienintelis žanras, suimantis tokią pasakojimo formų įvairovę, <...> tokią stilistinių klodų įvairovę – nuo etnografinių aprašymų, istorinio referato, patriotinės prakalbos iki tyriausio gamtos lyrizmo ir romantinių vizijų patetikos (Vaižganto „Pragiedruliai“) (Kubilius, 1982, 273). Taip pat teigiama, kad romanui nėra svetima jokie gyvenimo sritis, joks biologinis ar psichinis reiškinys, jei šis susijęs su žmogiškais kontaktais.

„Literatūros terminų žodyne I sąsiuvinis. Romanas“ (1995) taip pat aiškinama romano žanro prigimtis: „Romanas rutuliojosi lygiagrečiai su individualizmo stiprėjimu istorijoje, ir jo suklestėjimas atitinka tą asmenybės ir visuomenės santykių stadiją, kai asmenybė suvoki save kaip savaiminę vertybę ir supriešina savąjį dvasios pasaulį ir savo laisvę su socialinio bei gamtos pasaulio būtinybe“ (Krasnovas, 1995, 14).

Meilę, meilės ryšius romanuose vaizduoja daugelis kūrėjų. Meilės tema laikytina viena iš pagrindinių ir svarbiausių romano temų. Romanas ir meilė vienas nuo kito yra tarsi neatskiriami, todėl tarp jų galime drąsiai dėti lygybės ženklą. Bet kaip matyti, iš šių lietuvių literatūros tyrinėtojų pamąstymų apie romano žanrą, tai K. Keblys vos užsimena apie individo viduje glūdinčias mintis, jausmus, kurie galėtų būti siejami su meile, erotika. V. Zaborskaitė ir V. Kubilius išsiskiria tuo, kad abu juda link erotinės romano žanro prigimties. Taip pat apie tai truputį užsimenama ir leidinyje „Literatūros terminų žodynas I sąsiuvinis. Romanas“.

2. Romano „Miškais ateina ruduo“ literatūrinis kontekstas

XX a. 1 dešimtmečio romanas

„Lietuvių literatūros enciklopedijos“ elektroninėje versijoje² A. Kalėda, kalbėdamas apie romano žanrą, tvirtina, kad folkloriniai pasakojimai, didaktinė proza ir kiti stambesni XIX a. prozos kūriniai, kaip Valančiaus „Palangos Juzė“ (1869), laikytini lietuvių romano ištakomis. Pirmieji lietuviški pastarojo žanro kūriniai patirties sėmėsi iš Europos prozos, buvo veikiami kaimyninių literatūrų (lenkų, rusų, vokiečių) konteksto ir formavosi pagal istorinę, psichologinę, realistinę, satyrinę žanrines paradigmas. Juose buvo svarstomas, apmąstomas tautos istorinis likimas ir didelis dėmesys skiriamas XX a. pradžios visuomenės, atskirų jos atstovų būklei, vertybių skalei.

G. Lazdynas straipsnyje „Apie meilę ir (lietuvių) romaną“ išsako nuomonę apie pačius pirmuosius romanų kūrėjus: „Tuo tarpu ankstyvuosiuose lietuvių romanuose rašytojai tik trumpai leidžia savo herojams pasimėgauti meilės aistra, o tuomet atima iš jų teisę į individualų jausmą, kurį transformuoja į bendruomeninį. Šitaip kartu pašalinami ir šiaip menki lietuvių individualumo požymiai, lietuvis virsta sinkretišku tipu, neturinčiu individualaus dvasinio pasaulio, išskirtinumo, būdamas bendruomeninio Mes dalimi“ (Lazdynas, 1999, 5).

Lazdynų Pelėdos romane „Klaida“ sugretinami du inteligentų tipai – advokatas Petras Jonaitis ir gydytoja Marė Stonaitė. Pirmasis – geros širdies, tačiau silpnavalis, siekiantis visuomeninių idealų, nepastovaus būdo, pasiduodantis kitų įtakai. Tarp idealo reikalavimų ir valandos geismų vyksta nuolatinė kova, tačiau pastarieji nugalai, nes pamatinės idėjos yra nenusistovėjusios. Pergalės kaina – sąžinės graužatis ir gailestis iki pirmos pasitaikiusios progos vėl neatsispirti geismui. Antroji – veikianti kitus, tačiau nepasiduodanti jokioms įtakoms, labai jausminga, tvirtos valios, žinanti, ko nori, ir to siekianti. Meilė (geismas) traktuojamas kaip pavojingas dalykas, sumaišantis visas kortas. Meilė veikia destruktiviai, kaip žmogaus priešas. Ilgą laiką mylėjęs paprastą merginą Petras netikėtai įsimyli ne savo luomo merginą Eugeniją. Tokį savo „apsivertimą“ pagrindžia tuo, kad jausmas, kurį jaučia Marei tėra broliškas ir būdami kartu jie nebūtų laimingi. O Eugenija jam sukelia daug stipresnius jausmus.

Tiesa, rašytoja akcentuoja, kad žmonės į šeimą jungiasi antierotiniu pagrindu, t.y. socialiniu. Petras Jonaitis nusprendžia vesti ne Marelę Stonaitę, o aukštesnio visuomenės sluoksnio atstovę Eugeniją: „— Ką gi besakysi? — atsiliepė ir vėl pirma vyro senikė: —pradžiuogme su tėveliu, ir tiek. Ar tai mes galėjome tikėtis, kad mūsų Petriukas gaus tokią pačią? Mokyta, graži —

² Plačiau apie tai žr.: <http://www.lle.lt/FMPro?-db=lle2004.fp5&-format=detail.htm&-lay=straipsnis&-op=eq&a=r&-max=2147483647&-recid=41993&-find=>>.

prašvies mūsų namelius ir visą kampelį. Pavydės ne vienas! —gėrėjosi senikė, o vyras pridėjo nuo savęs: — Marelė gera mergina, bet vis dėlto tai purvabridė, tamsi skruzdėlė, tik tarp sodiečių trintis tinkanti, o tokią — kur dėsi, ten pritiks. Ar ne tiesa?“ (Lazdynų Pelėda, 1990, 370). Tokiam sūnaus sprendimui pritaria ir tėvai, prieš tai svajoję, kad sūnus sukurtų šeimą su Marele. Taigi Petras Jonaitis atsisako priimti nuoširdžią Marelės meilę ir ją „iškeičia“ į Eugenijos švelnius jausmus, kuriais vėliau nusivilia.

Lazdynų Pelėdos veikale galime pastebėti ir nuogo kūno vaizdavimo. Itin atvirais drabužiais, nelabai pridengdama kūną, ir demonstruodama savo seksualumą kaimo bažnyčioje pasirodo iš miesto sugrįžusi mergina ir sukelia tiek bažnyčioje buvusių tikinčiųjų, tiek jos vadovo pasipiktinimą: „O čia kas per vargdienė?.. O jūs, kurie aplink stovite, pasigailėkite nelaimingosios! Krikščionys juk esate: susipraskite, atlikt krikščioniško gailestingumo darbą! Pridenkite nuogą savo artimą!“ (1990, 393-394).

Carlas Gustavas Jungas rintinėje „Psichoanalizė ir filosofija“ (1999) akcentuoja, kad bažnyčia – tai aukštesnis dvasinis natūralaus, t.y. „kūniškojo“, ryšio su tėvais pakaitalas. Jis teigia, kad bažnyčia taip pat individą išlaisvina iš pasąmoninio (prigimtinio) ryšio, kuris tėra pasąmoninis tapatumas. Pastarasis, pasak jo, pasižymi nepaprastu inertiškumu, kuris pasireiškia stipriausiu priešinimusi bet kokiai aukštesnei dvasinei raidai. Analitinės psichologijos kūrėjas svarsto, ar ir kuo tokia būseną skiriasi nuo gyvuliškos sielos būsenos. Jis sutinka, kad siekimas išlaisvinti individą iš šios pirminės, kitaip tariant, gyvuliškos, būsenos yra šiuolaikinė vakarietiška instinktyvaus, netgi būtų galima pasakyti, tokio seno kaip šis pasaulis, siekimo forma, o ne krikščioniškosios bažnyčios išimtinė teisė.

Lazdynų Pelėdos romane „Klaida“ bažnyčia būtent atstoja tėvus ir imasi auklėti, jos akimis, nedorai besielgiančią merginą, kuri „nusižiūrėjusi“ miesto madų, išdrįsta taip apsirengti savo kaimo erdvėje ir lieka nesuprasta, nors Vakarų kultūroje dėl tokio poelgio abejotina, ar būtų pasmerkta ir apšaukta nelaimingąja. Visgi reikia neužmiršti, kad lietuvių tautai nuogo kūno ar erotikos apraiškų vaizdavimas yra tabu, neliečiama tema. Mat mūsų žmogus, kaip pasakytų Carlas Gustavas Jungas, neįžengia į save patį, t.y. netampa individualybe, kas ir leistų lengviau ir laisviau kurti meilės tema pagrįstą romaną ir kitaip pažvelgti į šiuos dalykus.

2.2. XX a. 2-3 dešimtmečio romanai

Šis laikotarpis apima tokius lietuvių literatūros kūrinius, kaip K. Puidos „Žemės giesmė“ (1911), J. Lindės-Dobilo „Blūdas arba Lietuva buvusios Rosijos revoliucijos mete“ (1912), Vaižganto „Pragiedruliai“ (1918-1920) ir estų rašytojo A. Gailito romaną „Tomas Nipernadis“ (1928).

K. Puidos kūrinyje meilė ir kiti ne ką mažiau svarbūs dalykai sprendžiami matematiškai, tarsi kokia nors formulė. Pagrindinis veikėjas Ogintas, traukiamas žemės instinkto, kurį laiką dirbęs mieste, tėvui mirus grįžta į kaimą ir ima ūkininkauti, tuo pačiu ir „kultūrinti“ gimtosios žemės žmones. Užsibrėžtus tikslus jam sekasi įgyvendinti puikiai. Nėra nuskriaustas ir moterų dėmesio, nes pastarosios jį myli, bet jis liūdi, vis kažko ilgisi ir kenčia. Sunku suvokti tokią jo jauseną.

„Žemės giesmėje“ labai atsargiai, bet visgi nevengiama vystyti meilės temos, kurti seksualumu persmelktų scenų. Gana atvirai ir neužslėptai vaizduojama herojų aistra, kuri ją patiriančius žmones truputį gąsdina: „Viktutė visa paraudonijo, karšto kraujo šiurpuliai bėgiojo po visą kūną, lyg zefyro supamos kūdros paviršius. Jai rodės, kad tasai karštis visiškai įveiks ją, kad sugriebs į savo neišsprunkamą glėbį ir privers taip išsitarti, kad nė pati nežinos, ar gailėtis, ar džiaugtis reikės“ (Puida, 1931, 254).

Kūrinio pabaigoje pagrindinio veikėjo ištarti žodžiai liudija dėl ko jis visą laiką gyveno, kovojo, kankinosi – tai moters meilė: „Ogintas sukruoto, pribėgo, apkabino ją ir tarė: —Nepaveršiu jos nė aš iš tavęs! — Tau ją nešu, dėl tavęs už ją kovojau! — Ištiesė abi rankas į jį ir pratarė laimės kaskadomis virpančiu balsu: Paimk, tai tavo!“ (1931, 267). Taigi K. Puida, nors ir atsargiai, tačiau po truputį artėja prie atviresnio žmonių meilės ryšių vaizdavimo.

Kitas šiuo laikotarpiu parašytas romanas – J. Lindės-Dobilo „Blūdas arba Lietuva buvusios Rosijos revoliucijos mete“ (1912). Kūrinio veikėjai į šeimą jungiasi socialiniu pagrindu, o ne iš meilės. Petras, motinos įkalbėtas, verčiau veda Oną, kurios nemyli, negu pirmąją savo meilę Ievutę, kuri, kaip pastebime vėliau, sukelia Petruai prisiminimus ir ankstesnius jausmus.

„Blūde“ autorius, nors ir gana atsargiai, tačiau „įpina“ seksualumo ir erotikos motyvų. Vyrai, kad ir nedrąsiai, bet trokšta paglamonėti moteris, prisiliesti prie jų kūno: „Kiek pasvyravęs sučiupo ir jis vieną mergelę ir ėmė ją saviškai glamonėti. Kaipgi nustebo vargšas, pamatęs, jog mergina ne tik dėl žmonių akių ant jo supyko: sudavė jam į krūtinę, užkaito ir, pavadinus savo glamonėtoją meška, tikru dalba, nuėjo šalin“ (Dobilas, 1990, 56). Žmogiškos šilumos trokšta, ją

teikia ir moterys. Petro žmona Ona lytėdama parodo jam savo meilę ir atsidavimą: „Ona buvo lipšni ir meili. Ji atsistojo šaly ir vėl atsisėdusio ant maišo su kažkokiais javais vyro, apsikabino jo kaklą, pabučiavo kelius kartus ir tarė...“ (1990, 109).

J. Lindė-Dobilas perteikia, kaip vienas kitam šiltus jausmus rodo Petras ir jo žmona Ona: „— Tegul jau šiandieną palieka,— tarė jis atsistojęs, vieną ranką pačiai ant nugaros uždėjęs, o antra jos skruostą glostydamas,— tegul jau šiandieną palieka, aš duosiu ant mišiu, matysim paskui... <...> Apkabinus pabučiavo dar kartą tvirtai vyrą ir nutupsėjo į gryčią“ (1990, 109). Atskleidžia ir Petro Bajoriūno mintyse glūdinčius slapčiausius troškimus, kuriais jis geidžia savo mylimos moters: „Kaip vakar prie sūnaus, taip dabar pajautė jis staiga savo širdyje neišsakomą pačios meilę. Jam norėjosi ją pagavus pabučiuoti, apkabinti ir taip ilgai, ilgai palikti“ (1990, 168). Tačiau Petras gėdijasi tokių savo minčių ir taip pagrindžia savo drovumą. J. Lindė-Dobilas vaizduoja vyro ir moters meilės ryšius, tam tikrose scenose išryškina erotiką ir seksualumą, narplioja ir vedybų problemas.

Vaižgantas romane „Pragiedruliai“ I-II T. (1918-1920) kalbėdamas apie du herojus – Oną Knistautaitę ir Gintautą Damininką akcentuoja, kad žmonės į šeimą jungiasi antierotiniu pagrindu, kitaip tariant, socialiniu. Dorumas neleidžia tarnaitėi svajoti būti gydytojo žmona. Keliami idėja, kad lietuvių idealizmas – svajonės įsikūnijimas. Būtent Gintautas svajoja apie laisvą Lietuvą ir kovoja už tai. Bet koks ryšys su moterimi padarytų galą visiems jo sumanymams.

Bet Gintautas įsimyli kitą romano veikėją Marytę, ir prieš tai gyvenimo centre buvusios idėjos ir siekimai užleidžia vietą meilei: „Visos idėjos, visi siekimai nuėjo šalin: visame pasaulyje ir už jo — bebuvo vienas centras, jo jausmų pilnybės vidurys — Marytė. Daugiau nieko“ (1969, 366). Vaižgantas supriešina fizinę meilę ir visuomeninę veiklą kaip du nesuderinamus pradus, nors teoriškai suvokia, kad visos visuomeninės veiklos pagrindas – fizinė meilė.

Vaižgantas savo romane kalba ir apie materialią, t.y. kūnišką meilę, ir apie dvasinę, vis pabrėždamas dvasiškumą: „Žmogaus meilė — ne gryna materialybė, tad kas ir iš tos meilės randas — ne grynas kūnas, tik su tokia pat dvasiškumo kibirkštis, kuri ir jam savo laiku padabins purvabridžio buitį ir duos skonies ir ilgesio skaisčios dvasių būtybės“ (1969, 369). Jis tvirtina, kad visas meilės ilgaamžiškumo grožis ir palaima – tai dvasiškumo momentai, vienas kitą vertinant ne savimylėbe, nieko vienas iš kito nereikalaujant ir nesiūlant. Pasak jo, įsimylėjęliai yra laimingi, kol dvasiškumo elementas visa tai atsveria. O kai akys ims geisti kito ir meilė bus paremta „medžiagine galybe“, tada ji nebebus įdomi, kaip neįdomus yra bet koks kūno veiksmas. „Už materialinę meilę“ dar nė vienas žmogus nėjo su priešininkais muštis ir aukoti savo gyvybės, ir nėra dar nusižudžiusių, kurie kūno meilės yra patyrę. Kol dvasia yra vertinama, tol kūnas ir jo gyvybė laikomi niekais.

„Pragiedruliuose“ be jau minėtos dvasinės ir kūno meilės, iškeliamą Tėvynės meilę. Vaižgantas tarsi klausia: „Kam lytinės meilės, kad Tėvynės meilė gaubė ano laiko veikėjus, be jokio politikos krypsnių skirtumo tautininkus, lietuvių atgimimo tėvus?“ (1969, 372).

Vaižgantas teigia, kad mylėta ir kovų metu: „Mylėtasi tad ir kovos metu. Tik tas laikas, kurį aš užgriebiu, buvo ne paprastos meilės laikas, tik meilių audros laikotarpis, kaip esti magnetinių audrų. Ypačiai jos minėtinos dėl to, kad supuolė su kita galinga audra – didžiausiu Rusų valstybės sukilimu prieš veikėjus, kūno galybe menkučius, gi dvasia milžinus, lietuvius susibaudėlius, šmekerių, šmugelninkus“ (1969, 373).

G. Lazdynas tvirtina, kad Vaižgantas, sujungdamas lytinę meilę ir Tėvynės meilę loginėmis opozicijomis (arba lytinė meilė, arba Tėvynės meilė), lytinę meilę traktuoja kaip žmogaus pasmerkimą, netgi tvirtina, kad ji kliudo dirbti tuos darbus, kuriems įkvėpia Tėvynės meilė. Pasak jo, meilės jausmas Vaižgantui – tai žmogiškoji energija, išsikristalizuojanti arba *asmeniniu*, arba *visuomeniniu* pavidalu. Teigia, kad Vaižgantas nėra priešiškas lytinės meilės atžvilgiu. Bet „Pragiedrulių“ autorius trokšta, kad lytinė meilė būtų pajungta siekiant aukštesnių tikslų. Vaižgantas teigia, kad seksualiniai instinktai skatina žmogaus visuomeninę žmogaus veiklą: „Jeigu kas ištirtų visus paslapčiausius akstinus, paraginčius mūsų didvyrius šį bei tą nuveikti, tai kiekviename atrastų paprastą meilės, lytinės meilės pajėgą ir jos akstiną. Jei to pat ieškotų Tėvynei žuvusių vaikų veiksmė, tą pat atrastų“ (1969, 372-373).

Vaižgantas tarsi gėdijasi meilės. Beje, jis vadovaujasi ta nuostata, kad kolektyvinis subjektyvumas visiškai pajungtų individą kolektyvinio subjektyvumo interesams. Žmonių meilės jausmą norima nukreipti link to, kad tai pasitarnautų kolektyvui, tautai. Bet tuo pačiu siekiama nenusižengti įsivyravusioms kolektyvinėms tradicijoms. Meilė padeda siekti idealų, aukštesnių užsibrėžtų tikslų, kurie kyla iš tautinės būties formos. Pastarajai, pasak Vaižganto, kūniška meilė yra pavojinga, sunkiai apčiuopiama, kad ją pastebėtų ir pripažintų. Tėvynės meilė vienija žmones pagal kolektyvinių interesų reikmes.

Labai svarbus faktorius, leidžiantis žmonėms jungtis į šeimą – kolektyvinės tradicijos ir socialiniai interesai. Ona Knistautaitė negali būti poroje su gydytoju Gintautu Damininku, nes netinka dėl savo socialinės padėties (tarnaitė). Kita judviejų atskirtis – Ona, priešingai nei Gintautas, nėra įgijusi išsilavinimo. Kita „Pragiedrulių“ meilės pora – Darata ir Napalys. Juos skiriantis amžiaus barjeras trukdo „susijungti“ į šeimą. Darata yra vyresnė už Napalį ir šis faktas, manoma esant, kliudysiąs jiems būti laimingiems. Sūnaus pasirinkimą (kaip ir Lazdynų Pelėdos „Blūde“) lemia tėvai, tiksliau motina. Napalio motina, pabrėždama jų amžiaus skirtumą ir dvejojama dėl

Napalio mylimosios religingumo, įtikina sūnų, kad su Darata laimės neras: „— Ale ji ne katalikė...<...> — Ale ji daug vyresnė už tave...“ (1969, 404).

Romane tarnaitė Ona, nesugebėdama suvaldyti savęs, įsimyli Gintautą, ir kai šis nerodo jokio dėmesio, apakinta pykčio pasiryžta išduoti jį. Vaižgantas „giliau“ žvelgia į fiziologinę meilę ir trokšta atskleisti sunkumus, su kuriais žmonės susiduria ieškodami savo meilės objekto. Link jo turi vesti ne fiziologinė, bet Tėvynės meilė. Fiziologinės meilės tikslas patenkinti instinktus, o tai veda link fizinio žlugimo. Napalys, nors ir jaučia fizinę trauką Daratai, bet numano, kad ši meilė gali jį pražudyti ir pakenkti. Kliūtys, trukdžiusios išsivystyti Onos ir Gintauto meilei, atsirado iš kolektyvinių egzistencinių vertybių, o ne iš individualiųjų. Taip parodoma tautiškumo svarba.

A. Jakštas itin priešaringai atsiliepia apie Vaižgantą dėl lytinės meilės vaizdavimo: „Jei čia kas beprikiština, tai nebent pasitaikęs vietomis perdidelis natūralizmas, ypač piešiant lyriškosios meilės apsimėškimus. Negalima pasakyti, kad tai būtų netiesa, bet draug negalima pasakyti, ir kad dailė to tikrai būtų reikalavusi“ (1923, 39).

Vaižgantas sąmoningai vaizduoja lytinę meilę, greta išskeldamas Tėvynės meilę. Šis kūrėjas buvo susipažinęs su Freudo psichoanalize, kurios atspindžių galima pastebėti ne tik „Pragiedruliuose“, bet ir „Nebylyje“. S. Freudas, kalbėdamas apie Ego ir Id teigia: „Ego reprezentuoja tai, ką galima pavadinti protu ir blaivumu, o Id sritis yra Ego priešingybė, ten susitvenkusios aistros“ (Freud, 1999, 148). Vaižgantas ir vadovaujasi racionalumu, blaivumu, remiasi dorovės, moralės ir religijos dogmomis.

Estų rašytojo A. Gailito romanas „Tomas Nipernadis“ (1928) dėl panašios romano siužetinės linijos gali būti laikomas M. de Servanteso romano „Don Kichotas“ analogu. Romane pastebime atvirai trykštančios erotikos, seksualumo proveržių: „Maret ėmė šiaušti ir velti Nipernadžio plaukus. — Žinoma. Tu ateisi po dvidešimties metų ir klausai, ar mano krūtys tebėra kietos, lyg titnagas, o liemuo lankstus, kaip kadugio šaknys...“ (Gailitas, 1952, 295). Rašytojas drąsiai ir nesidrovėdamas parodo žmonių fizinį artumą ir jaudulį: „Betkuriam vyriškiui atsilankius, jos pakinkliai bematant imdavo virpėti, sulyšę, įdubę skruostai užkaisdavo ir ji, laimės bei lūkesčio apimta, droviai nuleisdavo akis“ (1952, 84). A. Gailitas savo romanu įrodo, kad Europos kūrėjai nebijo vaizduoti trykštančios erotikos, seksualumo apraiškų, drąsiai atskleisti žmonių fizinio artumo ir jaudulio.

2.3. XX a. 4-6 dešimtmečio romanai

I. Šeinius „Kuprelis“ (1932), V. Mykolaičio-Putino „Altorių šešėly“ (1932-1933), K. Plačenio „Pavasario pranašas (Pulkim ant kelių)“ (1936), A. Vaičiulaičio „Valentina“ (1936) ir vokiečių rašytojo T. Mano „Avantiūristo Felikso Krulio prisipažinimai“ (1954) priskirtini XX a. 4-6 dešimtmečio romanams.

I. Šeinius „Kuprelyje“ meilės jausmas labai išaukštinamas ir sutaurinamas: „ — Mano mylimoji buvo tikrai kaip ankstyvas pavasaris. Žavinga kaip brėkštanti, žadanti aušra. Jos skaidrios žvilgančios akys tirpino širdį, gundino ją. Aš mylėjau ją, kaip naktis myli lakštingalos dainą...“ (Šeinius, 1970, 173). Mylima moteris vyrui yra visa ko centras.

Reikšmingas ir simbolinis yra Olesio sapnas apie Gundę. Kadangi autorius išsamiai pristato Kuprelio asmenybę, jo gyvenimo aplinkybes (myli Gundę, bet jų meilei prieštaraujama ir kt.), detalai pateikia prieš lemtingąjį sapną patirtus išpūdžius, tai sapną galima aiškinti kaip pranašišką, blogą lemiantį. S. Freudas kalba apie sapno simboliką: „Simbolinio santykio esmė yra palyginimas, tačiau ne bet koks. Regis, šis palyginimas itin sąlygotas, bet šis sąlygotumas nelabai aiškus. Ne viskas, su kuo galime palyginti kokį nors daiktą ar procesą, sapne yra simbolis. Antra vertus, ir sapnas simbolizuoja ne bet ką, o tik tam tikrus slaptųjų sapno minčių elementus. Tad ribojimai čia abipusiai. Taip pat reikia pripažinti, kad kol kas simbolio sąvoka nėra aiškiai apibrėžta, jis primena pakeitimą, iliustraciją ir pan., artėja prie užuominos“ (Freud, 1999, 137). Vadinasi, šis sapnas simbolizuoja blogus pokyčius Olesio ir Gundės meilės istorijoje ir yra artėjančio išsiskyrimo užuomina.

I. Šeinius mėgina drąsiai pavaizduoti erotizmą. Dailininkas ir Gundės mylimasis Jonas Staševskis tapo savo nuogos moters paveikslus, taip sukeldamas Kuprelio pasipiktinimą: „Gervydžiai jį mėgsta ir pavelija Gundei su Jonu Staševskiu laukais ir paežeriais vaikščioti. O ten jis paveikslus piešia. Miestelio siuvėja matė, kai vieną vakarą Gundė beveik nuoga vandenyje stovėjo, o Staševskis ją paveiksle piešė. Bet Gervydžiai gandams netiki“ (Šeinius, 1970, 252). Šiuo atveju Olesio požiūris į nuogybes, jų vaizdavimą mene yra tapatus A. Jakšto požiūriui. Dar kartą tai įrodo tokie jo ištarti žodžiai: „ — Visi dailininkai blogi žmonės. Moteriškės jiems reikalingos tik paveikslams piešti. Geriausiu atveju“ (1970, 255). Vadinasi, tiek A. Jakštas, tiek Kuprelis smerkia mene vaizduojančius nuogybes dailininkus.

Scena, kurioje Kunigunda Gervydžiūtė vaizduojama Jono Staševskio glėbyje, persmelkta gruboko natūralizmo: „Jis, tas lenkas, tas mergaičių viliojamas, Staševskis, sėdi sofoje prie apskrito stalo. Gundė sėdi ant jo kelių!.. Staševskis čiupinėja viena ranka jos krūtis, kita, tampriai ir

begėdiškai apskabinęs, spaudžia ją į save“ (1970, 260). I. Šeinius sąmoningai vaizduoja ir analizuoja erotiką, bet į tai žvelgia per gruboko natūralizmo prizmę.

Kitaip yra vokiečių kūrėjo T. Mano romane „Avantiūristo Felikso Krulio prisipažinimai“. Nors kūrinys vyrauja drąsiai ir atvirai piešiamos meilės scenos, tačiau nėra vulgarumo. Romane užsimenama apie nuogybes mene: „Paminėsiu, kad ne sykį pozavau nuogas, kai jis pagal graikų mitologijos siužetą tapė didelį paveikslą, turėjusį papuošti vieno Mainco vyno pirklio valgomąjį. Ta proga susilaukiau iš dailininko daug pagyrimų, nes nuaugęs buvau labai dailiai, kaip tikras dievaitis, lieknas, švelnių formų, bet stamantrus, aukso spalvos oda ir proporcingas be priekaištų“ (Manas, 1981, 18). Nuogo žmogaus kūno nesigėdijama, bet grožimasi.

Kūrinyje meilės jausmas sutaurinamas ir parodoma jo svarba žmogaus gyvenime: „Meilė nieko nesiekia, ji nieko daugiau nenori, kaip tik savęs pačios, apie nieką daugiau negalvoja, kaip tik apie save pačią, ji yra tik ji ir visa apsigobusi savo skraiste“ (1981, 267).

Vos tik pasirodęs lietuvių literatūros padangėje, V. Mykolaičio-Putino romanas „Altorių šešėly susilaukė didelio visuomenės susidomėjimo ir įvairių vertinimų, dėl jame vaizduojamų kunigo Liudo Vasario meilės potyrių. K. Ambrasas teigia, kad klerikalinė kritika tvirtinusi, kad romanas tuometinių literatūros tyrinėtojų akiratin patekęs ne tiek dėl meninės vertės, kiek dėl smalsumo išsiaiškinti, ko dar galima rasti šiame romane: „<...> vieni tikėjosi tame romane rasią galbūt sensacingų, avantiūristinių, pikantiškų dalykų arba bent ekstravagantiškų ir netikėtų, kiti juo įdomavosi iš savo ideologinių, luomo ar visuomeninių sumetimų“ (Ambrasas, 1983, 98). Tokios pat nuomonės laikėsi ir kitas tyrinėtojas B. Raila. Beje, jis priekaištauja V. Mykolaičiui-Putinui dėl per menkai atskleisto seksualumo ir erotiškumo.

Pirmoji romane pasirodžiusi moteris – vergė – leidžia Liudui Vasariui patirti moteriškumą: „Po keliolikos puslapių jiedu atvertė didelį paveikslą, pavadintą „Brank a w jasyre“ — „Vergė nelaisvėje“, vaizduojantį visai nuogą, jauną, virvėmis surištą moterį. Nors graudus to paveikslo turinys, gražuolės vergės pozą dailininkas buvo padaręs viliojančią ir net pikantišką. <...> Šitas pasikalbėjimas buvo pirma Vasario pamoka apie moters kūno grožį“ (Putinas, 1983, 28-29). Vergė – kūniškumo projekcija. Kita romano moteris Liucė „išjudina“ vergės sukeltus jausmus ir daugiau priartina Liudą prie moteriškumo patyrimo. Trečia romane veikianti moteris – tai Nepažįstamoji. Ji užvaldo jaunojo kunigo mintis, suteikia vilties, bet kartu ir nuliūdina, nes galvoje kirbančioms mintims nebus lemta išsipildyti: „Šį kartą jis visas gyveno vienintele mintimi, vieninteliu jausmu ir vaizdu — nepažįstamos moteries su baltu šaliu. <...> Galimas daiktas, kad Vasario liūdesys ėjo iš jo, klieriko — būsimo kunigo, nuojautos, jog kiekvienas džiaugsmas, kyląs iš šio ar tokio santykio

su moterim jam yra uždraustas, niekados visa pilnybe nebus patirtas ir negali būti net norimas“ (Putinas, 1983, 68).

Gamta ir Nepažįstamoji sužadina Liudo Vasario kūrybines galias. Jis sukuria pirmąjį savo eilėrašį: „Tuomet — neapimamos gamtos akivaizdoje, dabar — iš tolo sužavėjusios jį moteries sukeltuose vaizduose. Liudas Vasaris jau stovėjo poeto kūrybos kely. <...> Ir iš tiesų išdrįso. Pirmą kartą pamėgino. Apsikniaubęs savo suole, vogčiomis nuo draugų žvilgsnių, lotyniškų žodžių sąsiuvinyje jisai parašė pirmąjį savo eilėrašį. <...> Vasario pirmoji meilės daina buvo bendriausios prasmės elegija, iš kurios tryško jaunuoliška nerimastis, laisvės pasiilgimas, nepasitenkinimas gyvenimu ir susižavėjimas kažkokiu nepasiekiamu idealu“ (1983, 69). Vadinasi, Nepažįstamoji yra kaip ilgesio projekcija.

V. Mykolaitis-Putinas romane „Altorių šešėly“ atskleidžia kaip trys moterys paveikia Liudą Vasarį, stumdamos jį „giliau“ į moteriškumo patyrimą. Viena iš jų, Nepažįstamoji, kartu su gamta sužadina jame poeto kūrybines galias ir išprovokuoja sukurti pirmąjį eilėrašį.

K. Plačeno romane „Pavasario pranašas (Pulkim ant kelių)“ vaizduojama meilės istorija labai panaši į I. Šeiniaus „Kuprelio“ herojų Olesio ir Kunigundos meilės istoriją. Pastebėtinos gijos, siejančios K. Plačeno kūrinį su Vaižganto „Pragiedruliais“. Pagrindinis veikėjas Antanas, nutaręs stoti į kunigų seminariją, baiminasi, apie tai prasitarti mylimajai Aneliutei, kad ši neatkalbėtų nuo tokio sprendimo: „Jis nueis ir Aneliutei viską išaiškins. Pasisakys, kad jis savo gyvenimą aukojas kitų gerovei, atsakydamas visko, net jos...“ (Plačenis, 1978, 98). Vadinasi, tiek Antanas, tiek Gintautas nerimauja, kad moterys (Ona ir Aneliukė) gali sutrukdyti pasiekti ilgai siektą tikslą.

Kūrinyje išryškinama vyrų ir moterų santykių pagrindo – seksualinio gyvenimo – svarba: „ — Bet, Aneliut, aš gi tau sakau: grįšiu ir vesiu tave. Nebūk maža mergiotė. — Vis tiek negaliu. Kentėk dabar, kvietkeli, kai vesime, tada atsidžiaugsi. — Tai tu manęs nemyli? — Kaipgi nemyliu, bet šito tai negaliu.— O kodėl? — Kokia nuodėmė! Tik tu pamanyk! Po mirties visą laiką turėčiau pragare svilti. — Ką čia svilti. Visi taip daro, ne mes pirmieji, ne mes paskutiniai...“ (Plačenis, 1978, 84).

K. Plačenis romane „Pavasario pranašas (Pulkim ant kelių)“ parodo ne tik meilės grožį, bet ir jos keliamą pavojų žmogaus gyvenimui. Jis nebijo kalbėti ir apie žmogaus seksualinį gyvenimą.

A. Vaičiulaitis, palyginti su kitais autoriais, romane „Valentina“ droviai, baikščiai, baimindamasis vaizduoja žmonių meilės jausmą, kūną ir nežymiai pabrėžia seksualumą. Pagrindinis veikėjas Antanas drovisi vos akies krašteliu dirstelėjęs į Valentinos apnuogintą kūno dalį: „Buvo apsvilkusi nebalintos drobės suknia trumpomis rankovėmis, ir kai ji sveikinosi, Antanas matė tris skiepus suardytus ženklus prie peties“ (Vaičiulaitis, 2001, 76). Meilė romane apibūdinama kaip

galinga jėga, gyvuojanti amžių amžius: „Mielas Kazy! Aš pažįstu ją neseniai, bet myliu nuo pat amžių pradžios, myliu ją už visą praeitį, kada jos neregėjau“ (Vaičiulaitis, 2001, 107). Parodomas žmogaus kūno pranašumas, padedantis pajauti artėjančią kitos lyties atstovę: „Per kūną nudvelkė vėsus malonumas. Vaikinas atsiminė, kas prie jo artėja: anoji mergaitė, kurią jis prieš gavėnią matė baliuje, toji nepažįstama ir neprašnekinta“ (2001, 7). Rašytojas romane nedrąsiai pabrėžia kūniškumą, seksualumą, vaizduoja taurų meilės jausmą, pagrįstą drovumu.

I romano „Miškais ateina ruduo“ literatūrinį kontekstą įsiliejantys lietuvių (ir užsienio) autorių kūriniai yra pirmieji rašytojų bandymai suvokti romano žanro prigimtį, pirmieji mėginimai pavaizduoti meilės jausmą, seksualumą ir erotiškumą. Šie kūriniai tarsi tiltas, nusitęsiantis ligi jau kiek kitokio, iš kitų drąsia erotikos sklaida išsiskiriančio M. Katiliškio romano „Miškais ateina ruduo“ (1957).

3. Erotikos sklaida M. Katiliškio romane „Miškais ateina ruduo“

Knygoje „Lietuvių literatūra svetur. 1945-1967“ publikuotame straipsnyje „Romanas išeivijoje“ K. Keblys pažymi, kad 1956-1959 m. laikotarpiu išeivijoje sukurtų romanų skaičius, kaip ir 1952-1956 m., neišaugo. Tačiau iš 1956-1959 m. parašytų kūrinių išsiskyrė M. Katiliškio romanas „Miškais ateina ruduo“ (1957), A. Barono „Mėnesiena“ (1957) ir A. Škėmos „Balta drobulė“ (1958). Pirmųjų dviejų rašytojų romanai „įpūtė“ naujų vėjų į lietuvių literatūros erdvę. Bet, tvirtinama, kad A. Škėmos „Baltos drobulės“ įnašas buvo didžiausias. Visuomeninėje literatūrinio gyvenimo plotmėje, į šį romaną nebuvo sureaguota taip, kaip dabar norėtusi, ir rašytojo darbas nebuvo pakankamai įvertintas. Visgi teigiama, kad 1956-1959 m. laikotarpis sietinas su A. Škėmos romanu „Balta drobulė“.

K. Keblys įvardija dalykus, kuriais M. Katiliškio kūrinys skiriasi nuo standartinio (tradicinio) lietuvių romano vaizduojančio kaimą: „Nors ir nemėgindamas kurių nors naujesnių forminių atradimų, Katiliškis iškelia visą eilę elementų, kurie mūsų tradicinio kaimo romano kontekste yra nauji. Jis išveda šviežius, retai sutinkamus personažus, nesiribodamas vien ūkininkais, bet daugiau dėmesio kreipdamas į kaimo ribose plūšančius, mylinčius ir vargstančius darbininkus. Vietoj įprastinės žemdirbio rutinos Katiliškis rodo kaimo žmonių pastangas siekti geresnio gyvenimo. Jų tarpusavio santykius iššaukia ne paprasti kaimyniniai-šeimyniniai vaidai, bet gaivališkos prigimties aistra ir nenumalšinamas asmeninės laimės troškimas“ (1968, 143). Kritikas pabrėžia, kad autoriui rūpi ne tik kaimo žmogaus darbai ir rūpesčiai: „Jų tarpusavio santykius iššaukia ne paprasti kaimyniniai-šeimyniniai vaidai, bet gaivališkos prigimties aistra ir nenumalšinamas asmeninės laimės troškimas“ (1968, 143). Visa tai ir sudaro M. Katiliškio romano „Miškais ateina ruduo“ pagrindą.

3.1. Meilės objektų ir jų aistrų kaita romane

Romano pradžioje matome, kaip jaunas vaikinasis Telesforas Gelažius (Tilius), trokšdamas asmeninės laimės ir siekdamas geresnio gyvenimo, į Basiuliškes atvyksta kirsti miško. Šis Tiliaus žengtas žingsnis pakeičia jo gyvenimą. Pirmosios algos mokėjimo dieną Gužienės karčemoje Tilius pastebi ir įsimyli šeiminkės jaunesniąją dukterį Agnę. Tarp judviejų užsimezga ypatingas meilės ryšys. Jie jaučiasi tarsi du įsimylėję vaikai.

Tiliaus ir Agnės aistros proveržis pastebimas pačioje pažinties pradžioje: „Jis dar palaukė užsigulęs ir užsimerkęs, drėksdamas nagais delnus ir traškindamas pirštus. Ant jų, po sakų ir purvo

sluoksniu, tebesilaikė stiprūs pėdsakai, tartum tik švelnus jos standžių krūtų prisilietimo kutenimas. Jis braukė atvirkščia ranka per burną, mėgindamas nutrinti jos minkštų lūpų pabučiavimą“ (Katiliškis, 1969, 51). Toks Tiliaus veiksmas gali būti aiškinamas tuo, kad jis arba gėdijasi, arba nori „paslėpti“ įvykusio ir patirto fizinio artumo veiksmų pėdsakus. Bet sprendami iš vėlesnių šio veikėjo veiksmų ir Agnei rodomų šiltų jausmų, galime daryti išvadą, kad, veikiausiai, taip elgėsi drovėdamasis. Vėliau Tilius drąsiai, nesibaimindamas siekia Agnės meilės: „Plaukai užkrito kaklą. Jis pasilenkė prie jos ir beveik siekė lūpomis. — Agne, miela mergyt... Jeigu tu būtumei viena... Išbučiuočiau tave, kaip nežinau ką... O, po šimts... — jis atmetė plaukus ir atsitiesė, giliai įtraukdamas oro“ (Katiliškis, 1969, 65).

Reikšmingas yra Tiliaus vaizduotės sukurtas reginys ir įsivaizduojamo sapno turinys, atskleidžiantis jo mintis. Tilius savo galvoje modeliuoja situaciją, įsivaizduoja, kaip gulėdamas lovoje visą naktį, mėgautis savo vaizduotės sužadintomis vizijomis: „Ir užmigęs, sapne, glėbėsčiuos pagalvį, ant kurio, išmesta virš galvos, ilsisi Agnės ranka. Jos plaukai pasilieję auksiniu sriautu“ (1969, 66). S. Freudas, aiškindamas apie norų patenkinimą, pažymi, kas yra svarbiausias dalykas sapnuojant: „Abiem atvejais padarėme išvadą, kad sapno darbo esmė – minčių pavertimas haliucinaciniu išgyvenimu“ (Freud, 1999, 194). Vadinasi, Tiliaus mintys yra paverčiamos haliucinaciniu išgyvenimu, nes regi tai, ko išties nėra, kas sunkiai įgyvendinama, bet apie ką jis svajoja.

Psichoanalizės pradininkas užsimena ir apie „iškraipytų sapnų norus“: „Taip pat žinome, kad „iškraipytų sapnų norai – tai draudžiami, cenzūros atmesti norai, kad kaip tik jų egzistavimas ir tapo sapno iškraipymo priežastimi, sapno cenzūros įsikišimo motyvu“ (1999, 195). Tilius suvokia, kad jo noras, šalia jausti Agnės šilumą, draudžiamas ir sunkiai išpildomas: „Kam visko perpilniui, tam dar prideda. Jauną mergą atveda ir paguldo šalia. Ten va, už tų durų“ (1969, 66). S. Freudas tvirtina, kad norų patenkinimas turi teikti malonumą norinčiajam. Tačiau priduria, kad norinčiojo (sapnuojančiojo) ir norų santykis yra ypatingas. Kalbėdamas apie norus, jis akcentuoja tokį faktą: „Tad jų patenkinimas suteikia jam anaipol ne malonumą, o visiškai priešingą jausmą. Patirtis rodo, kad šis priešingas jausmas yra baimė. <...> Dėl tokio santykio su savo sapno norais sapnuojantįjį galime palyginti su būtybe, kurią sudaro du labai glaudžiai tarp savęs susiję asmenys. <...> Jei kartais ji [cenzūra] pasijunta bejėgė prieš kokį nors netikėtai ją užklupusį sapno norą, tai, užuot mėginusi jį iškraipyti, griebiasi kraštutinės priemonės – atsisakyti miego būsenos pasitelkiant augančią baimę“ (1999, 197-198). Tilių apnikusi baimė dėl to, kad kitame kambaryje šalia Agnės miega pono Melamedo įgaliotinis Špicas. Auganti baimė dėl Agnei gresiančio pavojaus išblaško Tiliaus miegą ir jo spėjimai netikėtai pasitvirtina: „ — Paleisk! Ir dvigubai didesniame triukšme jis

būtų atpažinęs Agnės balsą. Kėdės stumtelėjimą, duslų stalo atsitrenkimą į sieną. Žiovilys surakino žandikaulius. Koja pastūmė į vidų atsidarančias duris ir puolė taip staigiai, jog Špicas nespėjo atitraukti rankų nuo mergaitės ir prisidengti“ (1969, 67). Taigi Tilius, nors ir miega kitame kambaryje ir nejaučia Agnės fizinio artumo, bet sugeba intuityviai nujausti apie jai gresiantį pavojų ir, išgirdęs grumtynių su kitu vyru sukeltus garsus, nieko nelaukęs, puola jos ginti.

Romane nuolat pabrėžiama nevaldoma, gaivališka veikėjų aistra. Tilius, jausdamas galvos svaigimą ir kūnu lakstančius šiurpulus, instinktyviai prisiglaudžia arčiau Agnės: „<...> ir nejausdamas to, viena ranka apkabinęs, spaudė mergaitę vis arčiau ir tvirtiau, lyg pabūgęs, kad gali ją sugriebti srovė“ (1969, 94). Agnė atvirai išreiškia savo meilę Tiliui ir bijo prarasti jį: „Ji sėdėjo ant jo kelių ir, kaklą apsikabinusi, laikėsi tvirtai, tvirtai. Taip tvirtai, lyg sėdėtų siūbuojančioje valtyje ir nuolat grėstų pavojus. Be jo juk nieko daugiau ji neturėjo“ (1969, 124). Veikėjai apakinti meilės elgiasi kaip vaikai, patys to nejausdami ima žaisti: „Susikabino rankomis į jo alkūnę, parietė kojas ir bandė jį palenkti žemyn. Jis įsirežė ir sukosi. Ji skriejo oru kaip karuselėje ir ji buvo lygiai tokia mergaitė, kokią įsivaizdavo prie bažnyčios barstant žalumynus“ (1969, 194). Vadinasi, gaivališka ir nevaldoma aistra veikėjus veda „gilyn“ ne tik į suaugusiųjų pasaulį, bet ir sugrąžina į vaikystės dienas.

Tiliui ir Agnei durys į suaugusiųjų pasaulį atsiveria tada, kai jie pirmą kartą atlieka lytinį aktą, prilyginamą audros šėlsmui: „Siaubi tylą ir troški tamsa, teskrodžiama uodo zyzimo, juos įsuko savo pragaištingan sūkurin, ir jie spaudėsi arčiau vienas kito, ieškodami išsigelbėjimo ir paguodos tik savo tarpe ir iš savęs. Pro ploną Agnės bliuzelės audinį tvinkčiojo kraujas, kaip suspaustas garas akliname inde, grasindamas suplėšyti kevalą ir išsilieti. Ji staiga neteko iškalbos, ūmai užmiršo visa, ką plepėjusi, ir nebesurado to vieno, vienintelio žodžio išsakyti tam, kas ją buvo tvirtai ir negailestingai pasigriebęs ir nešėsi drauge su artėjančios audros šėlimu“ (1969, 195-196). Veikėjai glaudžiasi vienas prie kito, trokšta vienas kito, yra išalkę meilės. S. Freudas kalbėdamas apie seksualinę energiją pabrėžia tokį faktą: „Tikslinga būtų įvesti ir *libido* [Libido] sąvoką. Pagal analogiją su *alkiu* libido vadiname jėgą, kuria pasireiškia potraukis, šiuo atveju, seksualinis, panašiai kaip alkiu reiškiasi potraukis maistui“ (1999, 284). Vadinasi, kaip žmogus nori valgyti, taip Tilius ir Agnė jaučia begalinį seksualinį potraukį. Tilius dėl trykstančios milžiniškos seksualinės energijos apibūdinamas taip: „Ir jis nieko jai nebegalėjo padėti šią minutę. Jis ėjo šalia didelis, pasvires ant jos. Toks milžinas ir stiprus, jog kalnus galėjo versti, ir tačiau bejėgis, tvirtom rankom tegalįs apglėbti jos liemenį ir sugniaužęs laikyti jos rankas“ (1969, 196). Begalinio seksualinio potraukio, gaivališkos ir nevaldomos aistros nulemtas Agnės ir Tiliaus lytinis aktas dar labiau juos suartina.

Pirmoji ir vienintelė vyro ir moters sueitis tik sustiprina jų meilės jausmą: „Ji alsavo, lyg būtų bėgusi ir skubėjusi. Ji nesuvokė, kad tai, kas darosi šiuo metu, teįvyksta vieną kartą gyvenime. Kad po to jau viskas eina savaime ir nebeatšaukiamai. O jei ir jautė ką, tai taip neaiškiai ir miglotai. Ji baigė praeiti paskutinę savo vaikystės valandą. Ji drebėjo visais sąnariais. Agnė mylėjo“ (1969, 196). Agnė sunkiai suvokia, kad tai, kas įvyko tarp jos ir Tiliaus, buvo neišvengiama. Ji iš vaikystės pasaulio, kuriame vis dar gyveno, įžengia į suaugusiųjų pasaulį – tampa moterimi.

Tiliaus galvoje po neužmirštos nakties su Agne sukasi keistos mintys. Jis jaučiasi svetimas, lyg būtų koks atklydėlis iš visai kito gyvenimo, po ilgo laiko ir įgijęs daugiau patirties, sugrįžtantis čia ir mėginantis iš naujo kurti savo gyvenimą: „Jis stebėjosi, kaip gali rasti kitų minčių galvoje tokiu metu, kai dar neatvėšęs kraujas, kai prakaito sūrumas tebegraūžia kaklą ir dar nespėjo nubraukti bučinių perštėjimo. <...> Jis nepajėgė susitelkti ir atgaivinti prarastos akimirkos. Tik viena tikrai žinojo — kad turėtų būti ten. Ten traukė jį“ (1969, 200). Tilių traukia į Doveikos sodybą, kur jo išsiilgęs laukia naujas meilės objektas – Monika Doveikienė. Agnė, priešingai nei Tilius, žino viena, kad nori būti ten, kur ir jis. Ji baiminasi jo netekti: „— Tai gerai. Aš tai jau labai, labai tave, Tiliau. Nežinau, ką daryčiau be tavęs, — ir ji glaudėsi taip stipriai ir lenkė galvą ant jo krūtinės taip švelniai, kaip niekas prie jo nebuvo glaudęsis ir tokia kaitra bučiavęs“ (1969, 258). Agnė, suvokusi, kad praranda Tilių, svajoja apie susitaikymą su juo, prisimena kartu patirtus neišdildomus įspūdžius. Trokšta vėl būti šalia ir jausti jo artumą: „Jai rūpi vis dėlto klėtėlė. Tilius galėtų ateiti kada nori, ir jie praplepėtų iki vidurnakčio, sau ant lovos susėdę. Och, ant tos lovos... Ant tos pačios. Kai daužėsi perkūnai ir žaibai akino, prasiverždami pro plyšius ir pro uždangstyta langelį. Tokios nakties jau niekad nebesulauks. Jai darėsi graudu, kažin kaip gūdžiai liūdna ir ilgu, prisiminus aną nuostabią naktį“ (1969, 323). Bet, laikui bėgant, Agnė susitaiko su esama padėtimi ir nebe taip skaudžiai reaguoja į išsiskyrimą su Tiliumi. Ji vėl tampa tokia, kokia buvo iki susipažindama su jos gyvenimą pakeitusiu vyru – valiūkiška mergaite: „Jis matė taipgi ją žvilgčiojant, ir jų akys susitiko vienu metu. Suradusi jį, gręžiojosi nuolatos ir, stengdamasi to neparodyti, sukosi dar smarkiau ir su didesniu įniršiu. Kaip vėjas, kaip karštas pavasario dvelksmas miškais į upės slėnį, anuomet lyžtelėjęs jų veidus. Kaip nuplėšta žydinčios pienės galvutė“ (1969, 344).

Pirmąją romano porą, Tilių ir Agnę, sieja ypatingas meilės ryšys. M. Katiliškis gausiai vaizduoja scenų, kuriose pastebime jūdviejų gaivališkos ir nevaldomos aistros proveržių. Pasitelkdamas sapno vaizdinį rašytojas atskleidžia veikėjų svajones ir baimes. Svarbiausia, kad parodo žmogaus perėjimą iš vaikystės pasaulio į suaugusiųjų pasaulį, parodo mergaitės tapsmą moterimi. Kartu supažindina, kad meilė gali ne tik džiuginti, bet ir skaudinti.

Antroji romano pora – Petras Doveika ir Monika Doveikienė. Doveika susižavi į miestelį atvykusia naująja pienininke Monika ir įkalba už jo tekėti. Jaunoji žmona žavi ne vien Doveiką, bet ir svečius, kurie pamatę Moniką ima keistai elgtis: „O kaip jie žiūrėję į Moniką, tai net šurpu darėsi. Apsilaižydami. Paima jos ranką, pakelia beveik iki smakro ir paskui pabučiuoja. Bučiuoja ilgai ir bučiuodami žiūri į akis iš pažemių. Visai ne taip, kaip moterys klebono ranką pasigavusios. O rankos ir pabučiavę dar tuojau nepaleidžia, bet laiko apgniaužę, pirštus čiupinėja ir vis — į akis“ (1969, 255). Monika žadina vyrų smalsumą, kursto aistras.

Doveika jaučia begalinę aistrą žmonai ir trokšta jos kaip moters. Jis kviečia Moniką į miegamąjį, bet ši bando išsisukti nuo Doveikos: „— Manai, kad lengva atsakyti kodėl? Eime į lovą, eime, mano mažute. — Palaukit, palaukit Doveika. Atimkit ranką. Ir taip jau šilta, — ji spaudėsi prie sienos, lenkėsi vyro apkabinimo. Ar jo ranka šilta? Ji taip pasakė visai nepagalvojusi. Ranka išilusi nuo oro ir tvankos, bet ne iš vidaus. Ta ranka kaip pagalys su pritaistytais paukščio nagais gale. Ir ten daugiau kaulo negu kraujo“ (1969, 262). Monika kreipiasi į Doveiką „jūs“, o ne „tu“, tai rodo, kad jam jaučia prielankumą, pagarbą, bet nieko daugiau. Ji nenori būti liečiama, glamonėjama, nes jaučia nuo Doveikos sklindantį šaltį.

Netikėtai savo rugių lauke Doveika randa žmonių išgulėtą plotą. Jo viduje sukyla smalsumas: „Jis žiūrėjo tartum ką ypatingo atradęs, į keletą palaužtų rugių stiebų... <...> Ir tik truputį vėliu susiprotėjo, kad ne taip sau ir ne savaime atsiradę pėdsakai. Ir kad joks gyvulys negalėjo atsidurti čia, atitrūkęs nuo bandos. Jis pasiekė brydę, atsargiai skleisdamas į šalis rugius, ir sustojo prieš išgulėtą plotkelę tirštoje javų tankmėje. Prityrusia seno ūkininko akimi jis galėjo tuojau nustatyti, jog čia būta žmonių visai neseniai“ (1969, 368. Mąstydamas apie atokioje, jam priklausančios žemės, vietoje įvykusį ypatingą ritualą susijaudina, kartu ir gėdijasi. Vaizduotėje iškyla netikėti reginiai, Doveikos viduje, nors to jis ir neparodo, prabunda pavydas: „Jie buvo ir nuėjo, ir nebegriš. O tačiau jis nukaito ir, keistu nerimu degdamas, graibėsi apie save, lyg ieškodamas pateisinimo savo smalsumui. Čia jo žemė, ir jis turi žinoti, kas joje vyksta. Bet būti užtiktam vietoje, kur neseniai kažkas ypatingo dėjos, jam pasirodė labai nepatogu. Vogčiomis jis mėgavosi ūmai vaizduotėje sukilusiais reginiais. <...> Bet negi pavydėsi jaunuomenei to, kas jai priklauso, guodė save žmogus, traukdamasis atatupstas ir vis negalėdamas atsiplėšti nuo nespėjusio atvėsti guolio rugiuose“ (1969, 309).

Rašytojas parodo, kad greta vyresnio Doveikos esanti jaunesnė žmona, žadina ne tik jo, bet ir vyro draugų susižavėjimą. Atskleidžia ir tai, kad vyro jaučiama aistra moteriai yra daug stipresnė nei šios jam. Doveika, teisėtas Monikos vyras, trokšta jos kaip moters, bet lieka atstumtas. M.

Katiliškis detaliai nusako Doveikos reakciją, kada šis jam priklausančiame lauke aptinka dar nespėjusį atšalti meilės guolį.

Trečioji ir reikšmingiausia romano meilės pora – Tilius ir Monika Doveikienė. Tilius ateina tarnauti pas senį Doveiką. Tarp jo ir Monikos Doveikienės užsimezga stiprus abipusis slaptas meilės ryšys. Nuolatinis slapstymasis ir baimė būti užtiktiems Doveikos, jų meilei suteikia pikantiškumo. Vos tik išvydęs Moniką Tilius negali patikėti, kad tai jo šeimininkė, tuo labiau senio Doveikos žmona: „Kaip patikusi šeimininkė? Naujoji šeimininkė. Ir tai skambėjo keistai, beveik nesuvokiamai. Kad tokia moteris galėtų būti jo šeimininke, jam pasirodė lygiai nepaprasta ir neįtikėtina, kaip turėti tokią merginą. Vaikščioti su ja, kalbėti. Gal net mylėti ją? <...> Ji daug jaunesnė. Ir gražesnė. Jauniausia Doveikos dukterim ją palaikytum, ir tai nebūtų per daug“ (1969, 83). Monikos išvaizda pakeri naująjį darbininką, jis susižavi ja daug anksčiau negu Monika pastebi jį: „Ji net nepasižiūrėjo. Greičiausiai jį stebėjo atsispindintį lange. Gal matė jo numuštą ranką, tai ir viskas. <...> Jis atsiminė tik sulytą tamsių plaukų sruogelę aną šeštadienio vakarą“ (1969, 83). Pirmieji ir nedrąsūs veikėjų žvilgsniai į vienas kitą, išduoda apie bundančią simpatiją.

Monika Doveikienė, kitaip nei Agnė Gužaitė, pažadina Tiliuje slypėjusią milžinišką jėgą – seksualinę energiją. Būtent su ja jis tampa tikru vyru: „Jame pabudo gaivalas. Jis gėrė ir mušėsi. Ir stebėjosi tuo, ir su pasitenkinimu pagalvojo, jog anksčiau prie to niekaip nebūtų priėjęs. Nebūtų drįsęs — paprasčiausiai. Ir neįtikėtina tik dabar suaugo į vyrą ir pajuto jėgą? Tos jėgos tūnota ne vien raumenyse. Į jį žvelgė lūkestingos akys. Jo ilgėjosi ir tiesė rankas į jį. Tereikėjo tik nueiti ir pasiimti. Jis tik dabar tesužinojo, kaip baisiai buvo išsiilgęs moters“ (1969, 224). S. Freudas aiškindamas apie libido raidą ir seksualinę organizaciją iškelia tokį teiginį: „Taip, ponai, aš nenusistatęs prieš organų teikiamą malonumą; žinau, kad didžiausias seksualinės sueities malonumas irgi yra tik su genitalijų veikla susijęs, šių organų teikiamas malonumas“ (1999, 294). Tačiau Tilius patiria ne tik S. Freudo paminėtą malonumą, bet jam malonumą suteikia ir Monikos ilgesingas žvilgsnis, kuriuo jsi kviečiamas ateiti ir susiliesti su ja.

S. Freudas taip pat kalba apie meilės objektą ir jo įtaką žmogui, tačiau pateikiamame pavyzdyje vaiko (o ne vyro) meilės objektas yra motina: „Tuo metu, kai motina tampa vaiko meilės objektu, prasideda ir psichinis išstūmimo darbas, kuriuo pasiekama tai, kad vaikas nežino kai kurių savo seksualinių tikslų“ (1999, 299). Šį teiginį galime pritaikyti Tiliaus ir Monikos situacijai. Monika tampa Tiliaus meilės objektu, tada įvyksta „psichinio išstūmimo“ procesas. Jo rezultatas yra tas, kad Tilius iki tol nežinojęs savo seksualinių tikslų, Monikos dėka sužino ne tik apie jame slypinčią didžiulę seksualinę jėgą, bet ir kaip ilgėjosi moters, jos šilumos.

Tiliaus ir Monikos gaivališkos ir nevaldomos aistros proveržiai daug aktyvesni nei Tiliaus ir Agnės. Monika svajoja atsidurti tvirto vyro glėbyje: „Tada gali tvirčiau pajusti neramios rankos spūstį. Kieta, sunki ta ranka turėtų būti, apkabinanti it geležiniu lanku ir nebeatleidžianti. Galinti pasmaugti, uždusinti, užgniaužti žadą. Nieko neklausianti ir nepaisanti. Imanti ir pasiimanti, kas jai reikia. Tokią ranką ji buvo pajutusi visai neseniai. Ji pati ją buvo pasiėmusi ir tartum netyčiomis prisispaudusi prie krūties. Ji stebėjo, kaip stambesniais lašais išsipylė jo kakta, ir tik per plauką susilaikė nenusikvatojusi“ (1969, 271). Vadinasi, ji trokšta vyro glėbyje jaustis saugi, reikalinga ir geidžiama.

Tiliaus viduje verdančios aistros yra prilyginamos net šėliojančiam gaisrui, kurį numalšinti gali tik tokia pat ugnis: „Gaisrą, šėlstantį ir siaubiantį viską pakeliui, apėmusį nuo kojų nagų iki galvos plauko, ji tegalėjo užgesinti tokia pat ugnimi. Taip daro miške gaisrininkai: pamatę, kad su ugnimi kova beviltiška kontraugni“ (1969, 272). Abiejų veikėjų viduje tūnančios aistros yra „laukinės“, užliejančios visą kūną ir sunkiai suvaldomos.

Monika pažinties pradžioje į Tilių žvelgusi atsargiai, vėliau suvokia, kad jis yra būtent tas, kurio tiek ilgai troško ir laukė: „Jo karštį ir aistrą ji priėmė su šaltu apskaičiavimu. <...> Tačiau tas laikas atėjo staigiai ir greičiau, negu ji manė. Jis atėjo savo laiku – tada, kai turi ateiti. Taip, kaip ateina pavasaris“ (1969, 274). Ši netikėtai išsipildžiusi Monikos svajonė skatina ją nepasiduoti ir kovoti iki galo, kol Tilius bus tik jos: „Ir kodėl ji iš karto gali turėti patį geriausią ir kaip tik tą, kuris ir kitiems taip būtinas. Paverks, paliūdės ir susiras kitą. Ir tai nebus jai sunku. Monika sprendė kietai ir nesivaržydama. Ji turėjo siekti savo. Monika mylėjo“ (1969, 276). S. Freudas aptardamas perversinį ir normalų seksualumą teigia, kad juose dominuoja netapatūs daliniai potraukiai, dėl kurių skiriasi seksualiniai tikslai. Vienu atveju vyrauja vyriškoji giminė, kitu – moteriškoji. Tiliaus ir Monikos situacijoje vyrauja Monika. Ji siekia užvaldyti Tiliaus protą ir jausmus.

S. Freudas tvirtina, kad nuo seksualumo neatsiejami seksualiniai suaugusių žmonių iškrypimai: „Beje, galime išgirsti, kad vienam būtina seksualinio pasitenkinimo sąlyga yra objekto lytėjimas ir apžiūrėjimas; kad kitas gnaibosi ir kandžiojasi pasiekęs seksualinio susijaudinimo kulminaciją; kad kartais mylintįjį jaudina ne objekto genitalijos, o kokia nors kita kūno sritis...“ (1999, 292). Monika pasiekusi seksualinio susijaudinimo viršūnę, palieka dantų žymes ant Tiliaus kūno: „Kai ji apsikabina, jau tada jos nieks neatplėš. Ką padarė jos dantys! Galite pasižiūrėti, jei netikite. Tai jos dantų žymės dviem puslankiais — priešpriešiais. Ir dabar jis negali nusivilkti marškinių darbe ar prausdamasis“ (1969, 301). Palikdama antspaudą ant Tiliaus kūno Monika taip pažymi, kad jis priklauso jai. Bet toks Monikos elgesys sukelia nepatogumų Tiliui. S. Freudas akcentuoja, taip pat ir tokį faktą: „Iš pat pradžių, primityvioje oralinėje individo fazėje, krūvio

nukreipimo į objektą ir identifikacijos veikiausiai nėra negalima nuo kito atskirti. Vėliau galima tikrai tarti, kad krūvio nukreipimas į objektą kyla iš Id, kuris erotinius siekius jaučia kaip poreikius. Pradžioje dar apysilpnis Ego gauna žinią apie krūvio nukreipimą į objektus, pakenčia juos arba mėgina nuo jų gintis išstūmimo procesu“ (Freud, 1999, 152-153). Taip nutinka ir Tiliui. Jis iš pradžių nesuvokia, kad Monika juo susidomi, bet vėliau supranta, kad aistra sužadina Monikos erotinius siekius, kuriuos ji jaučia ir trokšta patenkinti.

Monika slapto pasimatymo su Tiliumi metu, pati siekia dėmesio, puola glamonėti, bučiuoti jį, neleisdama pratariti nė žodžio. Nuolatos seka jį, tarsi vis kažką įtarinėdama: „Tačiau jis jautėsi sekamas ir, prieš įnerdamas daržinėlę, atsisuko. Monika stovėjo priebutyje ir kilstelėjo ranką, siūsdama bučinį oru. Ji tikriausiai žinojo, ir kur jis buvo“ (1969, 333). Vadinas, Tilius nebeturį asmeninės laisvės, tampa visiškai priklausomas nuo Monikos ir jos valdomas. Tilius nebemoka gyventi be Monikos, prisiriša prie jos ir neišvaizduoja tolesnio savo gyvenimo be šios moters: „Jis įjunko, kad ji ateitų ir atsigultų šalia. Nieko kito nebeliko be jos. <...> Jis laukė jos žvilgsnio pietų ir pusryčių metu prie bendro stalo virtuvėje. Jų akys susitikdavo ne dažniau ir ne ilgiau, kaip ten esančių, ir kaip būdavo iš pat pradžių. Bet jų iškalbingumas galėjo išduoti bet kam suokalbį. Jie turėjo saugotis ir to“ (1969, 351-352). Tiek Tilius, tiek Monika suvokia, kad gali būti demaskuoti Doveikos, bet slaptų susitikimų neatsisako ir meilės vienas kitam neišsižadą. Saugiausia meilės susitikimų vieta jiems atrodo Doveikos rugių laukas, kurio begalinėje plotmėje juos būtų sunku užtikti: „Stangrus rugių šepetys juos įsiurbdavo savin, užklostydavo, uždangstydamo. Geresnio prieglobsčio savo meilės valandai jie veltui būtų ieškoję kitur“ (1969, 352). Vyro pašonėje, jo rugių lauke Monika su Tiliumi mėgaujasi meile ir jos teikiamais malonumais.

M. Katiliškis vaizduoja dviejų jaunų žmonių, Tiliaus ir jo šeimnininkės Monikos, slaptą meilės ryšį. Atskleidžia veikėjų viduje slypinčią milžinišką seksualinę energiją, pateikia užuominų apie seksualinius suaugusių žmonių iškrypimus (kandžiojimas). Moterį pristato kaip drąsą, nebijančią kovoti už savo meilę.

Romane „Miškais ateina ruduo“ veikia trys meilės objektų poros: Tilius ir Agnė, Doveika ir Monika Doveikienė, Tilius ir Monika Doveikienė. Tiliaus ir Agnės pirmą kartą patiriamas meilės jausmas „perkelia“ juos iš vaikystės pasaulio į dar nepažįstamą suaugusiųjų pasaulį, kuriame viskas nauja, nežinoma. Doveikos ir Monikos meilė nėra abipusė. Doveika myli, tiesiog dievina Moniką, o šis jai kelia šleikštulį ir nemalonius jausmus. Trečiąją romano meilės porą – Tilių ir Moniką – sieja ypatinga, obsesyvi meilė. Taip, kaip Tilius ir Agnė patiria pirmąją meilę, taip ir Monika su Tiliumi patiria iki tol nepatirtą, daug stipresnį jausmą, kuris juos sujungia amžiams. Vyksta meilės objektų kaita – tarp Tiliaus ir Monikos, Doveikai nežinant, užsimezga ypatingas meilės jausmas.

3.2. Apnuoginto kūno, seksualumo, erotikos apibrėžtys

A. Tereškinas pateikia tokį kūno apibrėžimą: „Kūnas yra ta vieta, kurioje įspaudžiami įvairūs ženklai ir žinios (prisiminkime Odisejo randą). Kūnuose ieškome identiteto požymių. <...> Kūno žymės – apgamai, randai, tatuiruotės, spuogai, raukšlės – gali tapti naratyvu, kurį kas nors perskaitys“ (Tereškinas, 2001, 9-10). M. Katiliškio romane itin domimasi žmogaus kūnu, jo biologine sandara. Nestebina, kad daugiausiai vaizduojamas ne vyro, o moters kūnas pabrėžiant jo grožį ir seksualumą. Rašytojas pristatydamas karčemos savininę Gužienę, Agnės motiną, akcentuoja puikią figūrą: „Jos pilna krūtinė siūbavo ir drebėjo su kiekvienu žingsniu ir posūkiu. Sveikatą žymėjo jos traškūs judesiai, ir plaukai blizgėjo tuo žaviu atšvaitu, kurį teturi medžių lapai pavasarij ir moterų plaukai jaunystėje. Pasiutimo kipšai jos akyse ir kaklo iškirpimas — kaip nušviesta aikštelė vidury miško, kur norėtum prikristi poilsio atgaivai“ (1969, 48-49). Tokie kūno požymiai kaip „pilna krūtinė“, „traškūs judesiai“, „plaukai blizgėjo tuo žaviu atšvaitu...“, „pasiutimo kipšai akyse“, „kaklo iškirpimas — kaip apšviesta aikštelė“ padeda atpažinti, kitaip tariant, „išskaityti“, kad ši moteris yra sveika, gyvybinga, trykštanti energija ir seksualumu.

Dukterys, kaip ir jų motina, pasižymi neįprasto grožio kūnais, kuriais žavisi vyrai. Rašytojas pateikia jaunesnės ir vyresnės dukterų išvaizdos aprašymus, siekdamas pabrėžti kiekvienos iš jų pranašumą: „Žiūrėk, koks kaklas, kaip ji, viliokė, kraipo strėnas, o krūtys nebetelpa po marškinius. <...> O Agnė — vaikas liaunu liemenėliu, gniūžtanti nuo menkiausio apkabinimo. Ji dar tik prasikalęs daigas, sprogstantis pumpuras, visu grožiu atskleidžias lapelių švelnumą“ (1969, 63). Vyrų akimis, vyresnioji daugiau verta dėmesio negu Agnė, nes ši dar yra vaikas. Jos kūnas tik pradeda formuotis, skleistis it pumpuras visu grožiu. Todėl juo nesižavima taip, kaip visiškai subrendusios moters kūnu, kuris spinduliuoja seksualumu ir domina vyrus.

A. Tereškinas apibrėžia ir seksualumo sąvoką: „Seksualumas nėra vien tik fizinio kūno nuosavybė. Jis susijęs su fantazijomis, simboliais ir vaizdiniais, kurie lemia tai, kaip mes suvokiame save ir esame suvokiami kitų“ (Tereškinas, 2001, 11). Tiliaus galvoje iškyla vaizdiniai, kaip jis, slapčia patekęs į Agnės kambarėlį, glamonėja ją, grožisi kūnu ir jaučia fizinį artumą: „Stiprus, smerkiamai purtantis noras kėlė jo ranką prie lango. Pastumti jį, praverti, pagauti mergaitės ranką, apglėbti pirštais prilaikomų marškinėlių dengiamą krūtinę ir išbučiuoti ją. Ir tas kaitriai jaunas ir ryto rausvumu gundančias lūpas, ir baltą kaklą su švelniu ir minkštu įdubimu virš sulenktos rankos“ (1969, 159). Tačiau fantazijas išsklaido skaudi realybė – Tiliui pamatyti ir pajauti Agnę, jos kūną,

trukdo tame pačiame kambaryje mieganti sesuo. Būdamas vienui vienas su Agne Tilius džiaugiasi jos buvimu šalia: „Ją užlaužė kampe, bučiavo, spaudė ir pakėlęs kelis kartus apsuko aplink. Ji tik žiopčiojo, gaudė orą, sugniaužusi mažą, sunkų paketėlį“ (1969, 172). Abu veikėjai trokšta jausti vienas kito kūną, išnaudoja kiekvieną akimirką būdami drauge: „Jie ėjo susiglaudę. Jis vedė ją, apkabinęs per pusiaują, o abi jos rankas laikė didžiuliame delne“ (1969, 195). Meilės jausmas, kurį jie jaučia vienas kitam, yra stiprus, vienijantis ir priverčiantis du kūnus tapti vienu.

Agnės kūno seksualumą pabrėžia lankstūs, grakštūs, trykštantys energija judesiai: „Eikliu stirnos šuoliu kinktelėjusi per griovį, nušnareno ežia ir pranyko sodelio krūmuose“ (1969, 216). Mergaitės staigus atsiradimas kitoje griovio pusėje prilyginamas eikliam ir gracingam stirnos šuoliui.

Be Tiliaus Agnės kūno trokšta ir kiti vyrai, tačiau mergaitė neleidžia jokiam kitam vyrui lytėti savo kūno. Vienintelis vyras, kuriam priklauso jos kūnas – Tilius. Kada inžinierius kėsinaisi apkabinti ją ir „pavogti“ bučinį, Agnė visaip mėgina išsisukti nuo to, ir tik Tilius išlaisvina ją iš Špico gniaužtų. Mergaitė prisimena tos nakties įvykius ir papasakoja mylimajam: „— Jis sakė šitaip, tartum dainuodamas: mielai aš išbučiuočiau akutes, lūputes...— Ir išbučiavo? — Ne. — Kodėl? — To aš nežinau. Bet jis tikrai norėjo. — Gal manęs pabūgo?“ (1969, 528).

M. Katiliškis supriešindamas vyresnės, subrendusios moters (Gužienė, jos vyresnė dukra Milė) kūną su dar mergaitės kūnu (Agnė), atskleidžia jų pranašumus. Agnės kūnas yra ne ką mažiau seksualus nei jos motinos ar vyresnės sesers. Akcentuojama, kad seksualumu trykštantis moters kūnas labai žavi vyrus.

Monika Doveikienė savo kūno grožiu pralenkia Gužienę, Milę ir Agnę. Tilius, pirmą kartą išvydęs Moniką, „iškreiptai“ regi jos kūno formas: „Jos figūra čia traukėsi, čia tįso, tartum žiūrint pro langą, kur įdėtas prastos gamybos stiklas, nevienodais sluoksniais susiklostęs ir biauriai³ sudarkęs daiktus ir žmones“ (1969, 83). Monika, kaip ir Agnė, pasižymi grakščiais kūno judesiais, kurie, visų pirma, žavi Doveiką, kitus vyrus ir Tilių. Kūno gestai, laikysena padeda Monikai komunikuoti su kitais, ypač Tiliumi: „Nėra ko sakyti, ji sugeba dailiai pasikraipyti ir mėtyti kojas kaip šaudykles. <...> Ji skriste nuskrido per kiemą, ir ne kaip moteriškė rimta, ir ne kaip šeiminingė tokio ūkio ir žmona tokio vyro. Tarytum pusmergė, išleista išėjimais, bažnyčion ar pas drauges, išrūkusi iš ją ganančių akių. Pasijutusi pirmą kartą laisvėje ir pirmą kartą išvydusi tokį didelį ir mielą pasaulį“ (1969, 204). Judesiai išduoda jos savijautą ir potyrius.

Atviresnis Monikos kūno vaizdavimas tik dar kartą pabrėžia seksualumą. Tilius, kada Monika tvarsto ranką, atidžiai ją stebi. Tačiau netikėtai Monikos gestas, kuriuo jo ranką priglaudžia prie savo krūtinės, priverčia Tilių pasijausti nepatogiai: „Ir jos kaklą regėjo prasiskleidus jos

³ Biauriai neteiktinas bendrinės kalbos žodis, kalbos klaida. Bendrinėje kalboje – tai „bjauriai“.

plaukams. Ir tebejuto jos standžias krūtis po savo šiurkščia, kietai sudirbta ranka, kai ji buvo ją pasigriebusi ir prisispaudusi, kad geriau galėtų aprišti pirštus“ (1969, 238). Vėliau Monika suvokia, kad ji turi džiaugtis gyvenimu ir jaunyste, išnaudoti puikią jai pasitaikiusią progą ir neslėpti išsiveržiančios gaivališkos aistros: „Ji turi eiti su gyvenimu ir su jaunyste. Jaunystė netelpa jos kraujuje, ir jis gaivališkai plūsta, lyg daina iš miško, ir jis užlieja viską pakeliui ir nustebina kaip daina skurdžią šermenų giesmę“ (1969, 286). Ji drąsiai, nieko nebijodama, užmezga santykius su vyru, kuriam jaučia begalinę aistrą, o vėliau ir meilę. Meilę, kuri tiek Moniką, tiek Tilių, gali pražudyti, bet jie yra bejėgiai prieš tokią stiprią juos užvaldžiusią jėgą. Būtent tai, kad ši meilė yra pavojinga, draudžiama suteikia jų istorijai pikantiškumo. Veikėjai gyvena nuolatinėje baimėje, kad slaptas meilės ryšys gali būti išaiškintas ir jie demaskuoti. Net auganti baimė negali išskirti Tiliaus ir Monikos. Jie jau yra tapę vienu kūnu ir nebeįsivaizduoja savo gyvenimo vienas be kito.

Bučiniai, kuriais Monika apdovanoja Tilių, aistringi, lydimi be sąryšio tariamų žodžių, kartais neleidžiantys Tiliui pratarti nė žodžio: „Jis negalėjo nieko pasakyti. Nebuvo kaip praverti burnos. Ji vėl iš naujo bučiavo, spausdama delnais jam galvą ir pirštais kedendama plaukus“ (1969, 312). Jausdamas Monikos lūpų karštį, Tilius netikėtai prisimena regėtą vaizdą. Jis prisipažįsta, kad ilgą laiką negalėjęs atsiminti, kur ir kada tai matęs, tačiau tai jam palikę neišdildomą įspūdį: „Ant tavo lūpų buvo likęs vyno lašas, ir man visas pasaulis nusidažė tąją spalva. Jis buvo baisiai tolimas ir nepasiekiamas“ (1969, 315). Monikos lūpų pajautimas ant savųjų sugrąžina jam atmintį, ir jis suvokia, kad būtent tada, dar gerai nepažinodamas Monikos, jis jautė, kad ji jam yra artima, bet tuo pačiu tolima ir nepasiekiamas. Bet dabar yra visai kitaip – Monika yra jo. S. Freudas kalba apie bučinius ir pateikia tokių teiginių: „Net bučinį pagrįstai galime pavadinti perversiniu aktu, nes tai yra dviejų erogeninių burnos zonų, o ne genitalijų sąlytis. Bet niekas jo nesmerkia kaip perversinio, priešingai, scenoje jis priimtinas kaip švelni užuomina į seksualinį aktą“ (1999, 292). Tiliaus ir Monikos bučiniai, kartu ir glamonės, „veda“ link seksualinio akto.

Seksualinis (lytinis) aktas, kurį patiria Monika Doveikienė ir Tilius aprašomas labai išsamiai, įsigilinant į kiekvieną smulkmeną. Veikėjų kūno gestai, jų laikysena, kalba, veido išraiška – tai komunikacijos elementai, atskleidžiantys lytinio akto metu patiriamus jausmus, išgyvenimus. Tilius glamonėdamas mylimą moterį tyrinėja kiekvieną kūno dalį, jaučia nuo jos sklindantį karštį, užuodžia kūno kvapą ir skonį: „Jis suspaudė ją glėbyje, ranką pakišęs po galva ir apglėbęs pečius. Ir žiūrėjo į ją iš taip arti, kad viskas susiliejo vienon dėmėn. Jo plaukai lietė jos plaukus, jos alsavimas šiureno jo antakius ir blakstienas. Lūpomis jautė jos veido odos sūrumą ir smulkučius pūkelius, tamsiu šešėliu, lyg brūkštelėjimu nuo tolo, išsipylusius ant viršutinės lūpos. Jų suprakaitavę kūnai glaudėsi ir ieškojo vienas kito“ (1969, 314-315). Tilius į aistros apimtą, susijaudinusią Moniką

žvelgia sumišusiu žvilgsniu: „Jis regėjo ją iš taip arti. Jis svaigo ir sotinosi tuo nuostabiu reginiu kaip vakis, įsilaužęs miesto išdinėn ir rankas iki alkūnių panėręs į atrištus aukso maišus“ (1969, 315). Vadinasi, jis jaučiasi tarsi neteisėtai liečiantis, glamonėjantis šalia gulinčios moters kūną. Tilius rizikuoja savo gyvenimu. Meilė šiai aistringai moteriai gali jį „sudeginti“ ir pražudyti. A. Tereškinas savo studijoje kalba ir apie seksą: „Seksas buvo ne tik jutimų ir malonumų, įstatymų ir tabu reikalas, bet ir tiesos bei neteisybės dalykas. Tiesa apie seksą tapo kažin kuo fundamentaliu, naudinga ir sykiu pavojinga, brangi ir sykiu gąsdinančiu. Trumpai tariant, seksas buvo konstruojamas kaip tiesos problema“ (2001, 11-12). M. Katiliškio romane seksas, priešingai negu ankstesnių lietuvių rašytojų kūrinuose, nebėra tabu. Nebijoma atvirai vaizduoti jo scenų, nes tai yra suvokiama kaip normalus, nuo žmogaus gyvenimo neatsiejamas dalykas, suteikiantis ne tik malonumą, bet suteikiantis galimybę pratęsti giminę ir susilaukti palikuonių. Tai visiškai negėdinga, o malonu ir naudinga.

Romane „Miškais ateina ruduo“ atskleidžiama ir biologinė žmogaus kūno sandara. Moteris parodoma kaip gerai pažįstanti savo kūną, kaip žinanti, kas jai geriausia ir daugiausiai teikia malonumą: „Ji mokėjo parodyti, kas ir kokio dydžio jai patiko. Ji sugebėjo tai išreikšti lūpomis, įtikinti akimis. Vylingais stangraus kūno judesiais. Ji buvo moteris, ir iš tokių, kurias galima palyginti su užvilktu pavasariu, su pavėlavusiu augliumi, kurio alkiui ir rajumui nėra vardo ir panašumo aplinkoje“ (1969, 354). Monika kūno kalbos (bučiniai, žvilgsnis) dėka parodo, kas jai suteikia seksualinį pasitenkinimą. Kūnas tarsi „priemonė“ pasiekti saviems tikslams.

Monika Doveikienė vienui viena būdama miegamajame imasi tyrinėti savo kūną. Kambario prietemoje nusimetusi palaidinę, stovi prieš veidrodį ir stebi save, apnuogintą savo kūną. Ji trokšta, kad įeitų Doveika ir būtent tokią pamatytų. Monika nori, kad jis suprastų, jog tokia moteris kaip ji, negali būti su juo, o tuo labiau jo. Moters pažintis, nors ir ne pirmoji, su savo kūnu vaizduojama labai detalai: „Monika rąžėsi, iškeldama rankas, suimdama plaukus užpakalyje ir atmesdama galvą — tartum po šiltu vasaros lietumi, plūstančiu iš aukšto, šniokščiančiu krūmų šakose ir metaliniu skambesiu susigeriančiu į žolę. Ji svaigo, save iškėlusi iš tamsos didžiulėje veidrodžio plokštėje, vibruodama kaitra, pribrendusia vasaros saulėje ir tvankių naktų nepasotintame alkyje. Ji nirto abiem rankom spausdama krūtis, tarsi nei malda, nei bejėgis nuolankumas nebūtų padėjęs sulaukti grubaus ir nieko nepaisančio delno, apglėbusio ir nusinešančio užmarštin. Ir kramtydama lūpas šnabždėjo: atėik, atėik“ (1969, 276). Monika intuityviai „kviečia“ Tilių, trokšta, kad jis būtų šalia, nori pasidalinti užplūdusiu kūno karščiu. Ji laukia, nekantrauja. Net ima kaltinti save, kad tada tvirčiau nepriglaudė Tiliaus rankos prie savo krūtinės. Svarsto, kad galbūt turėjo įkąsti, giliai nuleisti nagus į kūną, kad šis visa savo esybe pajustų Monikos jaučiamą milžinišką seksualinį potraukį. Ji bijo, kad Tilius nepajuto, koks yra reikalingas jai.

Monikos kūnas yra tarsi mediumas, nes juo ji sugeba pajusti artėjantį Tilių: „Ji pajuto anksčiau už šunis, ir ne klausia, bet visa savimi, virpančiu ir degančiu kūnu, kiekvienu įjautrintu nervu, kiekviena svylančios odos ląstele. Tai jis, Tilius grįžo iš mergaitės, lėtai statydamas kojas, saugodamasis neužvirsti ant kokio daikto ir neprikelti žmonių“ (1969, 277). Monika įaudrintu kūnu jaučia tai, ką gali pajusti šuo ar pavydėtinais geros klausos žmogus. Ją ir Tilių siejantis ryšys yra nepaprastas.

Du aistros valdomus žmones jungia obsesyvi meilė. Tilius ir Monika apie vienas kitą be perstojo galvoja, svajoja, yra labai prisirišę ir jaučia nenumaldomą potraukį. Tokios meilės, kokią jaučia vienas kitam, jie dar nėra patyrę: „—Tiliau, Tiliau — kuždėjo ji, glausdama veidą prie jo neskusto žando, glostydama delnais taip švelniai, kaip tėra liečiamas pats trapiusias žiedas, kaip glaudžiamasi prie gležniausio kūdikio. <...> Ji sugraibė jo ranką patamsyje ir prispaudė prie krūtinės. Jis pajuto kažin ką artėjantį, skubantį ir sustojantį per kokį sprindį. Ir laukė kvapą užgniaužęs“ (1969, 412-413). Jie šliejasi vienas prie kito atsargiai, kaip glaudžiamasi prie trapiusios būtybės – kūdikio. Tilių ir Moniką užvaldę patys gražiausi ir tyriausi jausmai suteikia jiems galimybę jaustis tarsi ant sparnų.

M. Katiliškio romane pabrėžiamas kūniškumas (moters kūno grožis), seksualumas ir erotizmas. Atskleidžiama biologinė žmogaus (vyro ir moters) sandara. Bet daugiausiai dėmesio skiriama moters kūnui, pažinčiai su juo. Vyro kūnas, jo grožis taip akivaizdžiai nėra aukštinami. Atvirai piešiamos seksualinio (lytinio) akto scenos rodo, kad autoriui šie dalykai nėra tabu, o savaimė suprantami ir visiškai negėdingi. M. Katiliškis moters kūnui „suteikia“ ypatingą funkciją. Moters kūnas tarsi mediumas, nes Monika nematydama Tiliaus kūnu sugeba pajusti jį šalia. Rašytojas vaizduoja obsesyvios meilės užvaldytų žmonių (Tilius ir Monika) gyvenimą.

3.3. Šeimos (su)kūrimo faktoriai

Romane „Miškais ateina ruduo“ rašytojas supažindina su ankstesniu Doveikos gyvenimu. Iki tol, kol jo gyvenime pasirodo Monika, Doveika gyveno įprastą našlio gyvenimą: „Jis turėjo patyrimo daugelyje sričių, jis sugebėjo valdyti valsčių, priversti klausyti įstatymų visokius neklaužadas“ (1969, 230). Taigi kada į Basiuliškes atvyksta naujoji grietinės nugriebimo punkto vedėja Monika, jis ėjo viršaičio ir pieno perdirbimo bendrovės valdybos nario pareigas. Petro Doveikos socialinė padėtis gera, rodosi, nieko jam netrūksta. Tačiau Doveika jaučiasi vienišas: „Jis ėjo vis tiek prie savo. Visą amžių ilgėjosi didelės meilės ir jos teikiamos palaimos. Atsibodo, pakyrėjo verstis gegutės papročiais ir dėlioti kiaušinius į svetimas gūžtas. Labai jau panūdo savos“

(1969, 269). Jam trūksta moters, šalia kurios jis jaustųsi laimingas. Doveika trokšta ir yra išsiilgęs šilumos ir meilės.

Monikos socialinė padėtis daug blogesnė. Ji per savo gyvenimą nėra turėjusi galimybės pasirinkti tai, kas jai geriausia ir tinkamiausia. Dažniausiai jai atitekdavo tai, ką suteikdavo kiti, kas jiems buvo nebereikalinga. Monika buvo priversta daryti tai, kas jai buvo ne prie širdies. Skurdas ir nedalia lydėjo ją nuo pat lopšio. Šiuos du dalykus kaskart vis kas nors primindavo. Monika buvo pasiryžusi daryti viską, kad tik tokia jos padėtis pasikeistų: „Ji vylėsi ištrūkti, sulaukusi pilnų metų ir savarankumo“⁴ (1969, 186). Bet netikėtai sulaukusi paskyrimo į Basiuliškių grietinės nugriebimo punktą Monika nusivilia: „Ir tada, kai ji buvo pačiame laukimo įkaityje, mažiausiu nervu pasidavusi kilti ir šuoliu mestis į priekį, atėjo paskyrimas į šią miškų sėdybą...“ (1969, 187). Ji dar nenutuokia, kokie išbandymai laukia šioje, visai jai nepažįstamoje vietoje.

Moniką paskyrusi organizacija ją guodžia: „Centras savo rašte paaiškino, kad tai tik laikinai, kad ji nelaikytų pažeminimu tokios tarnybos, kuriai užtenka dviejų savaičių kurselių“ (1969, 187). Tačiau tokie žodžiai menkai paguodžia naująją pienininkę. Ji užsisklendžia savyje, aimanuoja, kad pieninėje nėra prieš ką „pasirodyti“: „Kam rūbai ir visa kita? Prieš ką ji galėjo pasirodyti? Suvažiuojantiems pieninėn vyrukams ji ir taip atrodė per gerai su savo baltu palaidiniu, medinėmis klumpėmis ir skarele, kuria paršdavo plaukus tik tam, kad jie neįsiveltų kokion transmisijon ar diržan“ (1969, 188). Netrukus Monika pastebi ir atkreipia dėmesį į visai šalia jos esantį vyrą – Doveiką. Jai nesvarbu, kad jis našlys. Jaunoji pienininkė, pasitarusi su tėvais, nusprendžia, kad vedybos su Doveika leistų jai išbristi iš visą gyvenimą lydėjusio skurdo: „Namiškiai ją laikė suaugusia ir visiškai pasiklovė jos skoniu ir pasirinkimu. Ar jie savo vaikui pavydėtų laimės? Niekuomet. Tačiau ji manė, kad daugiausia svėrė vaizdus ūkio aprašymas. Jis ir jaunikio amžių tėvų akyse padarė visai nereikšmingą. Senas geriau mylės. Geriau už seno lazdos, negu už jauno botago. Visa liaudies išmintis kalbėjo už tai“ (1969, 267). Monika pasiryžta tekėti už daug vyresnio vyro, nes mano, kad jis labiau mylės.

Vestuvės jaunikis nori surengti kuo greičiau ir tokias, kad visi žinotų, jog pagaliau sutiko savo moterį: „Jis jautėsi jaunikis visoje aukštumoje ir toks, kurs parveda žmoną, išskirtiną keliose parapijose. Tad tegul ir girdi, ir mato“ (1969, 267). Monika skubėti ir viešinti šio įvykio nenori. Net tėvų teigia nekviessianti, tai paaiškindama tuo, kad bus proga su jais susipažinti vėliau. Užtat Doveika išreiškia norą į vestuves pakviesti savo sūnų su marčia. Jam pritaria Monika. Bet sužadėtinių nuomonės išsiskiria dėl užsakų: „ — O užsakai? — Jokių užsakų. Iš dekanos gausim indultą. Nuvažiuosim pavakary tik su liudininkais ir... — Ir jau mano žmonelė brangiausia būsi...“ (1969,

⁴ Savarankumo neteiktinas bendrinės kalbos žodis, kalbos klaida. Rašytojas, veikiausiai, vartoja tarmybę. Bendrinėje kalboje – tai „savarankiškumas“.

268). Monika susituokti nori ramiai ir slapta, tik prie liudininkų akių. Ji drovisi, kad teka už daug vyresnio, jai į tėvus tinkančio vyro.

Kad Monika pasiryžta šeimą kurti su Doveika ne iš meilės rodo, jos ir tėvų iškelta sąlyga, kad ūkis būtų užrašytas Monikos vardu: „Ar ne tėvas laiške buvo užsiminęs kažką apie dokumentų sudarymą? Tur būt⁵, nes ji pati kai ką galėjo ir užmiršti. Ūkį užrašyti jis jau turėtų žmonai. Ir dar prieš vestuves. Tik kaip Doveika manas? Matyt, rimtai ji apie tai kalbėjo, nes jam iš karto pasidarė aišku, jog atidėliojimai gali tik pakenkti. — Pavažiuosim kurią dieną pas notarą. — Gerai. Pavažiuosim. — Jau mano pareiga sutvarkyti, kad žmona ir vaikeliai, kurių, dievo padedami, susilauksim, gautų savo dalį“ (1969, 268). onika ir Doveika į šeimą jungiasi socialiniu (antierotiniu) pagrindu, o ne iš meilės. Monika nemylė Doveikos, net bjaurisi juo, bet trokšta turtų ir siekia geresnio gyvenimo.

Šeimą stiprinantis ir mylimuosius suartinantis „elementas“ – vaikai. Bet Monikos ir Doveikos šeima nėra tradicinė. Jų abiejų tikslai skirtingi: Monikos praturtėti ir išbristi iš skurdo, Doveikos turėti gražią ir jauną žmoną šalia ir nebesijausti vienišam. Norėdamas „prisirišti“ Moniką jis net mąsto apie vaikus su ja. Tokia mintis šiurpina Moniką ir stiprina jos neapykantą Doveikai: „Jai pasirodė itin keista, kad toks senis, nors ir dievo padedamas, dar tikisi susilaukti vaikų“ (1969, 268). Vien išgirdusi vyro šlepečių šlepsėjimą, žengiamus tylius, ant pirštų galų, žingsnius, pajutusi minkštos ir nesudirbtos rankos prisilietimą, tankų alsavimą Monika išsigąsta: „<...> norėjosi šokti ir bėgti laukais. Bet ji kentė ir drebėdama laukė vis pasikartojančių ir nesibaigiančių meilikavimų. Koks karštis bebūtų tvilkęs ir koks ilgesio tvaikas bebūtų svaiginęs, iš karto pasijusdavo kaip įmesta eketėn ir tik dantis sukandusi ištvėrdavo. O jis kalbėjo apie savo laimę ir apie vaikus, kurių jau pats laikas būtų susilaukti“ (1969, 275). Doveika vis tiek neatsisako minties su Monika susilaukti vaikų. Tai dar vienas tikslas, kurio jis visaip siekia. Bet šiai svajonei nelemta išsipildyti, Monika laukiasi ne nuo jo, o nuo Tiliaus: „Ji sugraibė jo ranką patamsyje ir prispaudė prie krūtinės. Jis pajuto kažin ką artėjančią, skubantį ir sustojantį per kokį sprindį. Ir laukė, kvapą užgniaužęs. — Mes turėsime kūdikį“ (1969, 413). Šis netikėtas įvykis kelia pavojų Monikos ir Tiliaus meilei. Netrukus išaiškėja jų, tiek ilgai slėpta tiesa ir Monikos ir Doveikos šeima „sugriūna“. Nepasitvirtina iš pradžių Monikos prisiminta patarlė: „Senas geriau mylės. Geriau už seno lazdos, negu už jauno botago“. Ji pasirenka jaunesnį, ją dievinantį, be jos negalintį ir nebemokantį gyventi vyrą.

M. Katiliškis romane parodo, kad moteris, trokšdama geresnio gyvenimo, ryžtasi tekėti už daug vyresnio ir nemylimo vyro. Rašytojas pabrėžia, kad Monika ir Doveika į šeimą jungiasi

⁵ Korektūros klaida. *Tur būt* turi būti rašomas kartu.

socialiniu pagrindu (nori gauti ūkį, turtą). Akcentuoja ir pagrindinio šeimos „elemento“ – vaikų – svarbos sutuoktinių gyvenime.

3.4. Moters vaidmuo vyro gyvenime

Tilius, vienas iš pagrindinių M. Katiliškio romano „Miškais ateina ruduo“ veikėjų, atvyksta kirsti miško į Basiuliškes. Būtent čia sutinka Agnę, pakeitusią jo gyvenimą. Kartu su ja išgyvena pačius tyriausius jausmus, iš vaikystės pasaulio „įžengia“ dar nepažįstamą suaugusiųjų pasaulį. Dirbdamas sunkų darbą miške Tilius guodžiasi tuo, kad tokia padėtis laikina, kad netrukus gausiąs tarnybą: „Pareinu, o ant stalo laiškas. Nepaprastas laiškutis, ypatingas laiškėlis. Vokas rudas, be pašto ženkle, antspaudas nudaužytas. Reiškia: prašau, ponas atvykti. Mes laukiame tamstytės, reiškia... <...> Šiuo metu, kai į tavo pragertą galvelę mėginu išprausti gerą mintį, laiškėlininkas, skirstydamas korespondenciją, vieną laišką atideda į šalį. Jis gali būti iš Miškų departamento. Skiria žvalgu...“ (1969, 14). Tilių taip pat guodžia mylimos ir mylinčios mergaitės palaikymas. Kadangi yra toli nuo savo artimųjų, motinos ir sesers, tai Agnė jam tampa artimiausiu žmogumi, į kurį visada gali atsiremti, sulaukti supratimo ir palaikymo. Tilius ir Agnė myli vienas kitą, gyvena ateities svajonėmis. Jiedu tarsi vaikai, gyvenantys savo mažame pasaulyje. Išsiskyrimai, nors ir trumpi, juos „žudo“: „Atsisveikino karštai ir dūšaudami, prižadėdami susitikti, kada tik bus galima“ (1969, 216). Tiek Agnė Tiliui, tiek Tilius Agnei tampa žmogumi, be kurio jie neišsivaizduoja savo gyvenimo. Jie sudaro vienį.

Bet jų meilei gresia pavojus. Agnės krikštamotė pateikia jos motinai ypatingą pasiūlymą, kuriuo ši susivilioja ir nori įtikinti dukrą su tuo sutikti. Agnės teta jau seniai yra našlė, gyvena viena. Jai priklauso nemažai žemės ir namai prie bažnyčios. Sena moteris jaučiasi vieniša, todėl nori įsidukrinti Agnę, kad ši gyventų kartu ir rūpintųsi ja. Už tai, kaip atlygį, žada užrašyti Agnei savo namus, žemę. Taip pat Agnei jau yra „surastas“ vyras, kuris sutinka, kad ši taptų jo žmona: „Ją išleistų už vyro. Ji jau turinti numačiusi padorų vaikiną ir esanti kalbėjusi su juo, ir net atvaizdą jam rodžiusi. Agnė baisiai jam patikusi“ (1969, 210). Krikštamotė ir Agnės motina nori „sutvarkyti“ Agnės gyvenimą taip, kaip joms atrodo geriausia, neatsižvelgdamos ko nori jauna mergaitė. Agnę tokie pasiūlymai gąsdina. Ji bijo prarasti savo vienintelę meilę – Tilių. Šioje situacijoje pastebime vyraujančią tendenciją, kad dažniausiai tėvai lemia savo vaikų gyvenimus. Jie mano esantys labiau patyrę, geriau viską išmanantys ir galintys „tvarkyti“ vaikų gyvenimus. Tokią didžiulę tėvų įtaką, kada jų vaikai veda ar išteka ne tą kurią norėtų ar ne už to, kurio norėtų, pastebime Lazdynų Pelėdos „Klaidoje“ (Petras Jonaitis veda ne Marę Stonaitę, o aukštesnio luomo atstovė Eugeniją), J. Lindės-

Dobilo „Blūde“ (Petras Bajoriūno žmona tampa ne Ievutė, o „dalbyčia“ Ona), I. Šeinaus „Kuprelyje“ (Kunigunda Gervydžiūtė, atsižvelgdama daugiau į tėvų norus, pasirenka draugystę ne su Olesiu, o su lenku Jonu Staševskiu).

Tiliaus vaidmuo Agnės gyvenime, ir Agnės vaidmuo jo gyvenime yra didžiulis. Jiems susitikus jų gyvenimai pasikeičia. Agnė Tiliui Basiuliškėse tampa pačiu artimiausiu žmogumi. Tačiau Agnės artimieji mėgina „išardyti“ šią jų sąjungą, norėdami išsiųsti gyventi pas krikštamotę ir ištekinti už kito vyro.

Kito romano veikėjo, senio Doveikos, gyvenimą pakeičia Monika. Jis, iki tol buvęs našlys, veda jauną ir gražią moterį. Pažintis su Doveika aukštyrų kojomis apverčia ir Monikos gyvenimą: „Jos vienatvė turėjusi aiškias savižudybės užmačias, baigėsi netikėtai greitai“ (1969, 190). Anksčiau gyvenusi skurde, dabar Monika turi galimybę gyventi taip, kaip visada troško ir svajojo. Jaunoji Doveikos žmona apibūdinama taip: „Šeimininkė jaunoji — ką gi, lėlė, pirmą kartą uždėjusi ant žemės dailią koją. Neigudusi, neužsigrūdinusi rūpesčiams ir vadovavimui. Kad ir bandė pamažu pratrinti, supažindinti, paaiškinti, bet ne per dieną to pasiekama. Jei pati domėtušė, tai kita byla, bet lig šiol didelės meilės neparodė ūkiui. Na, žinoma, ne tam ji — turkštis kiaulidėse ir markstyti daržuose“ (1969, 230). Monika yra išpuikusi, išlepusi, nesirengia sunkiai dirbti ūkyje, kaip to norėtų Doveika, todėl šiam nieko kito nelieka, kaip sutikti su tuo, kad žmona jam yra akių šviesa, džiaugsmas, o ne namų šeimininkė, panirusi į kasdieninių darbų ir rūpesčių liūną.

Apakintas meilės Monikai senis Doveika pasiryžta suteikti jai ką tik gali: „Visa, ką reikėjo, ko pageidavo, nupirko. Ir dar daugiau, ko ji neprašė, bet kas, jo nuomone, jai galėjo patikti. Ir jam pavykdavo nutaikyti. O tai vis gerai ir nepigūs dalykai. Jis energingai siekėsi ją užvaldyti, įsigauti jos vidun, pasiglemžti sau pilnai. Tad jos troškimai turėjo būti ir jo taipogi“ (1969, 231-232). Doveika jai nieko negailėdamas turi tikslą visiškai paveržti Moniką, kad priklausytų tik jam. Tačiau mąsto, kaip jaustųsi, jeigu būtų apgautas arba su juo būtų netinkamai pasielgta: „Jis tikėjo jos meile ir šventa ištikimybės priesaika, net neprileisdamas artyn minties, kad kitaip galėtų būti, kad kas drįstų jį apgauti ar netinkamai pasielgti, tą teisę pasilaikydamas tik sau ir sau taikydamas kuo didžiausias lengvatas“ (1969, 230). Jis svarsto tai, kas jo ir Monikos meilės istorijoje yra neišvengiama. Doveika yra apgaunamas Monikos ir Tiliaus.

Monikos išdavystė, apie kurią Doveika netikėtai sužino, priverčia jį elgtis neprognozuojamai: „Jis ištara lėtai, vos girdimai žodžius palydėdamas nuostabiai staigiu judesiu, neįtikėtinu tokiuose metuose, ranką nuleisdamas kelnių kišenėn ir tokiu pat greičiu keldamas aukštyrų. Tilius šoko į priekį, petimi kliudydamas ir pargriaudamas ant žemės Moniką. Jis puolė ant

ištiestos rankos, leidžiančios vieną po kito šūvius“ (1969, 431). Doveika griebiasi ginklo norėdamas už išdavystę atsilyginti prieš jį susimokiusiems Tiliui ir Monikai. Bet nuo šūvių nukenčia tik Tilius.

Doveika ir Monika labai pakeičia vienas kito gyvenimus. Pažintis ir vedybos su šiuo vyru Monikai yra puiki galimybė išpildyti savo svajonę – išbristi iš skurdo. Tuo tarpu Doveikos gyvenime Monika palieka kur kas gilesnę žymę. Jos dėka jis atjaunėja, vėl nori gyventi ir siekti savo tikslų. Bet kelyje pasipainiojęs Tilius sudaužo Doveikos svajones.

Tiliaus gyvenime milžinišką įtaką padaro Monika Doveikienė. Įsimylėjęs ją, jis ne tik palieka Agnę, kuri sužadino pirmąjį meilės jausmą, bet ir atsisako to, ko siekė visą gyvenimą – tarnybos. Monika suvilioja Tilių ir šis, negalvodamas apie pasekmes, užmezga slaptus santykius su „užimta“ moterimi. Doveikos mylimosios dėka, Tilius sužino apie viduje ilgą laiką slėpėjusią, bet iki pažinties su Monika, neprasiveržusią milžinišką seksualinę energiją. Tik su ja pasijunta tikru vyru.

Veikėjų Tiliaus ir Agnės, Doveikos ir Monikos Doveikienės, Tiliaus ir Monikos vaidmenys vienu kitų gyvenimuose akivaizdūs, reikšmingi ir daug ką keičiantys. Agnės vaidmuo Tiliaus gyvenime itin svarbus. Ji Tiliaus gyvenime tampa moterimi, su kuria jis pajunta pirmąją meilę, ir kurios palaikomas siekia užsibrėžtų savo tikslų. Monika visiškai pakeičia Doveikos gyvenimą, sugrąžindama norą gyventi. O kitos romano veikėjos, Monikos, vaidmuo Tiliaus gyvenime yra pats ryškiausias iš aptartų, nes būtent ji padeda atsiskleisti Tiliaus viduje slėpėjusiai seksualinei energijai, būdamas būtent su ja Tilius tampa tikru vyru.

Romane „Miškais ateina ruduo“ veikia trys meilės objektų poros: Tilius ir Agnė, Doveika ir Monika Doveikienė, Tilius ir Monika Doveikienė. Pastebima meilės objektų kaita – tarp Tiliaus ir Monikos, Doveikai nežinant, užsimezga ypatingas meilės jausmas. Tuo tarpu Tiliaus mylimoji Agnė žino, apie Tiliaus ir Monikos santykius. Rašytojas pabrėžia kūniškumą (moters kūno grožį), seksualumą ir erotizmą. Atskleidžia biologinę žmogaus (vyro ir moters) sandarą. Daugiausiai dėmesio skiria moters kūnui, pažinčiai su juo. Vyro kūnas, jo grožis taip akivaizdžiai nėra aukštinami. Atvirai piešia seksualinio (lytinio) akto scenas. Autoriui šie dalykai nėra tabu, o savaimė suprantami ir visiškai negėdingi. M. Katiliškis moters kūnui „suteikia“ ypatingą funkciją. Moters kūnas tarsi mediumas, nes Monika nematydama Tiliaus kūnu sugeba pajusti jį šalia. Rašytojas vaizduoja obsesyvios meilės užvaldytų žmonių (Tilius ir Monika) gyvenimą. Šeimos (su) kūrimas yra pagrįstas socialiniu atžvilgiu. Moteris, trokšdama geresnio gyvenimo, ryžtasi tekėti už daug vyresnio ir nemylimo vyro. Monika ir Doveika į šeimą jungiasi socialiniu pagrindu (nori gauti ūkį, turtą). Akcentuojama ir pagrindinio šeimos „elemento“ – vaikų – svarba sutuoktinių gyvenime. Moters vaidmuo romano vyrų gyvenime akivaizdus ir reikšmingas. Agnė pasirodžiusi Tiliaus gyvenime visiškai jį pakeičia. Petro Doveikos gyvenime pasirodžiusi Monika sužadina jo norą vėl

gyventi. Tiliui Monika Doveikienė padeda atsiskleisti kaip vyrui – sužadina viduje tūnojusią milžinišką seksualinę energiją. Taip pat „priverčia“ atsisakyti siektos svajonės – eigučio tarnybos.

Išvados

Šiame magistro darbe aptarta erotinė romano žanro prigimtis. Išsiaiškinta, kad meilė, meilės ryšius romanuose vaizduoja daugelis kūrėjų. Meilės tema laikytina viena iš pagrindinių ir svarbiausių romano temų. Romanas ir meilė vienas nuo kito neatskiriami, todėl tarp jų galime drąsiai dėti lygybės ženklą. Bet lietuvių literatūros tyrinėtojai (kaip K. Keblys), mąstydami apie romano žanrą vos užsimena apie individo viduje glūdinčias mintis, jausmus, kurie galėtų būti siejami su meile, erotika. Tyrinėtojai V. Zaborskaitė ir V. Kubilius išsiskiria tuo, kad abu juda link erotinės romano žanro prigimties. Apie tai svarstoma ir leidinyje „Literatūros terminų žodynas I sąsiuvinis. Romanas“.

Trumpai apžvelgtas ir M. Katiliškio romano „Miškais ateina ruduo“ literatūrinis kontekstas. Į jį įsiliejantys lietuvių (ir užsienio) autorių kūriniai yra pirmieji rašytojų bandymai suvokti romano žanro prigimtį, pirmieji mėginimai pavaizduoti meilės jausmą, seksualumą ir erotiškumą. Šie kūriniai tarsi tiltas, nusitęsiantis ligi jau kiek kitokio, iš kitų drąsia erotikos sklaida išsiskiriančio M. Katiliškio romano „Miškais ateina ruduo“ (1957).

Trečiajame skyriuje, „Erotikos sklaida M. Katiliškio romane „Miškais ateina ruduo“ (p.26-49) kalbama apie meilės objektų ir jų aistrų kaitą, apnuoginto kūno, seksualumo, erotikos apibrėžtis, šeimos (su)kūrimo faktorius ir moters vaidmenį vyro gyvenime.

Šis išeivis lietuvių rašytojas savo kūrinyje vaizduoja tradicinį Lietuvos kaimą, sunkiai dirbančius, kovojančius už vietą po saule ir mylinčius kaimo žmones. Pabrėžia jų nuolatinę kovą dėl geresnio gyvenimo. Itin domisi veikėjų tarpusavio santykiais, kuriems milžinišką įtaką daro gaivališkos aistros proveržiai. Lietuvių literatūros istorijoje šis romanas yra išskirtinis dėl jame tvyrančios drąsios erotikos sklaidos. M. Katiliškis, priešingai negu kiti lietuvių rašytojai, neužslaptindamas „praskleidžia“ biologinę žmogaus (vyro ir moters) sandarą. Amžininkų kūrėjų prieštarigai vertinamus dalykus, kaip gaivališkų žmogaus aistrų, apnuoginto kūno vaizdavimą, seksualumo ir erotiškumo pabrėžimą, atvirą ir išsamų seksualinio (lytinio) akto aprašymą romano autorius suvokia kaip natūralius ir negėdingus, kaip spinduliuojančius grožį, seksualumą ir teikiančius didelį malonumą. Visi šie dalykai yra neatskiriami nuo žmogaus fiziologijos.

M. Katiliškis šiuo romanu „priverčia“ kitaip (be tabu, nesidrovint ir nesikuklinant) pažvelgti į žmogų, jo kūną ir su juo vykstančius procesus.

EROTIKOS SKLAIDA MARIAUS KATILIŠKIO ROMANE „MIŠKAIS ATEINA RUDUO“

SANTRAUKA

Pagrindinės sąvokos: *Marius Katiliškis, erotika, sklaida, lietuvių romanas, erotinė romano žanro prigimtis, romano literatūrinis kontekstas, meilės objektų ir jų aistrų kaita, apnuogintas kūnas, seksualumas, šeimos (su)kūrimo faktoriai, moters vaidmuo.*

K. Keblys knygoje „Lietuvių literatūra svetur 1945-1967“ pažymi, kad M. Katiliškio romanas „Miškais ateina ruduo“ (1957) kartu su tokių lietuvių literatūros kūrėjų, kaip A. Barono „Mėnesiena“ (1957) ir A. Škėmos „Balta drobulė“ (1958), veikalais išsiskyrė iš 1956-1959 m. parašytų kūrinių. Pirmųjų dviejų rašytojų romanai „įpūtė“ naujų vėjų į lietuvių literatūros erdvę. Tvirtinama, kad A. Škėmos „Baltos drobulės“ įnašas buvo didžiausias, ir 1956-1959 m. laikotarpis sietinas būtent su A. Škėmos romanu „Balta drobulė“. Bet M. Katiliškis lietuvių literatūros istorijoje išsiskiria šiuo savo romanu iš kitų rašytojų gretų dėl jame tvyrančios drąsios erotikos sklaidos.

Šio darbo tema – Erotikos sklaida M. Katiliškio romane „Miškais ateina ruduo“. Temos pasirinkimą lėmė noras atskleisti lietuvių kūrėjo ir jo amžininkų požiūrį į erotiką, pažvelgti, kaip kiekvienas jų suvokė ir vaizdavo, atrodo, lietuvių tautai nepriimtinius (tabu), tačiau aktualius dalykus.

Šio darbo tikslas – nagrinėti, analizuoti M. Katiliškio novelių romane „Miškais ateina ruduo“ erotikos sklaidą. Taip pat kaip kontekstą pasitelkiant Lazdynų Pelėdos „Klaida“ (1909), A. Kazio Puidos „Žemės giesmė“ (1911), J. Lindės-Dobilo „Blūdas arba Lietuva buvusios Rosijos revoliucijos metu“ (1912), Juozo Tumo-Vaižganto „Pragiedruliai. Vaizdai kovos dėl kultūros. Gondingos kraštas“ I T. (1918), Juozo Tumo-Vaižganto „Pragiedruliai. Vaizdai kovos dėl kultūros. Vaduvų kraštas“ (1920), A. Gailito „Tomas Nipernadis“ (1928), I. Šeinius „Kuprelis“ (1932), Vinco Mykolaičio-Putino „Altorių šešėly“ (1932-1933), K. Plačenio „Pavasario pranašas,, („Pulkim ant kelių“) (1936), A. Vaičiulaičio „Valentina“ (1936), Lazdynų Pelėdos „Klaida“ (1912), T. Manas „Avantiūristo Felikso Krulio prisipažinimai“ (1954).

Šio darbo objektas – aptarti erotinę romano žanro prigimtį, pateikti nagrinėjamo romano literatūrinį kontekstą ir atskleisti erotikos sklaidą jame. Parodyti vienokį meilės jausmo vaizdavimą lietuvių autorių kūriniuose, kitokį – užsienio rašytojų (A. Gailitas, T. Manas) romanuose.

Rašant darbą buvo taikyti analizės-interpretacijos, lyginamasis metodai. Pasitelkta psichoanalizės metodologija (S. Freudas, Carlas Gustavas Jungas).

Romane veikia trys meilės objektų poros (Tilius ir Agnė, Doveika ir Monika, Monika ir Tilius), tarp kurių vyksta gaivališku ir nevaldomu aistrų kaita. Atvirai vaizduojamas apnuogintas arba mažai pridengtas kūnas, pabrėžiamas jo seksualumas. Demaskuojami šeimos (su)kūrimo faktoriai. Rašytojas atskleidžia moters vaidmenį vyro gyvenime.

M. Katiliškis romane „Miškais ateina ruduo“ vaizduoja tradicinę Lietuvos kaimą, sunkiai dirbančius, kovojančius už vietą po saule ir mylinčius kaimo žmones. Pabrėžia jų nuolatinę kovą dėl geresnio gyvenimo. Itin domisi veikėjų tarpusavio santykiais, kuriems milžinišką įtaką daro gaivališkos aistros proveržiai. Lietuvių literatūros istorijoje šis romanas yra išskirtinis dėl jame tvyrančios drąsios erotikos sklaidos. M. Katiliškis, priešingai negu kiti lietuvių rašytojai, neužslaptindamas „praskleidžia“ biologinę žmogaus (vyro ir moters) sandarą. Amžininkų kūrėjų prieštarigai vertinamus dalykus, kaip gaivališku žmogaus aistrų, apnuoginto kūno vaizdavimą, seksualumo ir erotiškumo pabrėžimą, atvirą ir išsamų seksualinio (lytinio) akto aprašymą romano autorius suvokia kaip natūralius ir negėdingus, kaip spinduliuojančius grožį, seksualumą ir teikiančius didelį malonumą. Visi šie dalykai yra neatskiriami nuo žmogaus fiziologijos.

M. Katiliškis šiuo savo romanu tarsi skatina kitaip (be tabu, nesidrovint ir nesikuklinant) pažvelgti į žmogų, jo kūną ir su juo vykstančius procesus.

THE SPREAD OF EROTICS IN THE NOVEL “MIŠKAIS ATEINA RUDUO“ BY M. KATILIŠKIS

SUMMARY

Key words: *Marius Katiliškis, erotika, spread, Lithuanian novel, erotic nature of the novel genre, literary context of the novel, the change of love objects and their passions, stripped body, sexuality, the factors of family creation, the role of a woman.*

In the book “Lietuvių literatūra svetur 1945-1967” K. Keblys says, that the novel “Miškais ateina ruduo” (1957) by M. Katiliškis together with the works of such Lithuanian writers as “Mėnesiena” (1957) by A. Baronas and “Balta drobulė” (1958) by Škėma stood out from other works written in 1956-1959. The novels of the first two authors were breath fresh impetus in Lithuanian literature. The biggest contribution was of the novel “Balta drobulė” by A. Škėma and the period of 1956-1959 is associated with the novel “Balta drobulė” by A. Škėma. But M. Katiliškis with this novel stands out from other writers in Lithuanian literature because of its bold spread of eroticism.

The topic of the thesis is the spread of eroticism in the novel “Miškais ateina ruduo” by M. Katiliškis. The selection of the topic was determined by the wish to reveal the attitude of the author and his contemporaries towards erotika, to see how each of them perceived and portrayed rather relevant subjects which seem unacceptable (taboo) subjects to Lithuanian nation.

The aim of this paper is to investigate the spread of the eroticism in the novel “Miškais ateina ruduo” by M. Katiliškis. As a means of background taking the novel “Klaida” (1909) by Lazdynų Pelėda, “Žemės giesmė” (1911) by A. Kazys Puida, the novel “Blūdas, arba Lietuva buvusios Rosijos mete” (1912) by J. Lindė-Dobilas, “Pragiedruliai”. Vaizdai kovos dėl kultūros. Gondingos kraštas I T (1918) by Juozas Tumas-Vaižgantas, “Pragiedruliai”. Vaizdai kovos dėl kultūros. Vaduvų kraštas” (1920) by Vaižgantas, “Tomas Nipernadis” (1928) by A. Gailitas, “Kuprelis” (1932) by I. Šeinius, “Altorių šešėly” (1932-1933) by V. Mykolaitis-Putinas, “Pavasario pranašas” (“Pulkim ant kelių”) (1936) by K. Plačenis, “Valentina” (1936) by A. Vaičiulaitis, “Felikso Krulio prisipažinimai” (1954) by Thomas Mann.

The subject of the thesis is to discuss erotic nature of the novel genre, to present literary context of the novel and to reveal the spread of eroticism in it. In addition, to convey different

depictions of the feeling of love in the works of Lithuanian authors and foreign authors (A. Gailitas, T. Mann).

The methods of the analysis-interpretation and comparative method were employed in the work. The methodology of psychoanalysis (S. Freud, Carl Gustav Jung) was used.

There are three pairs of love objects in the novel (Tilius and Agne, Doveika and Monika, Monika and Tilius). The change of elemental and uncontrollable passions is going on between them. Stripped body is openly displayed and its sexuality is emphasized. The factors of family creation are exposed. The author reveals the role of a woman in man's life.

M. Katiliškis in his novel "Miškais ateina ruduo" portrays a traditional village in Lithuania, hard-working, struggling for a place in the sun and loving people. He emphasizes their constant struggle for a better life. He is particularly interested in the relationships among the characters who are extremely influenced by elemental outbursts of passion. In the history of Lithuanian literature this novel is unique for the daring erotic spread felt in it. M. Katiliškis unlike other Lithuanian writers, 'opens' the shed of the biological structure of a human being (man and woman). The author of the novel perceives the depiction of such factors as elemental outbursts of passion, stripped body, sexuality and eroticism, open and detailed description of sexual act, which are perceived as controversial subjects by other contemporaries, as natural and not shameful subjects, radiating beauty, sexuality and providing great pleasure. All these things are inherent in human physiology.

It may seem that M. Katiliškis with this novel tries to promote to look to a human being, his/ her body and its processes otherwise (without taboo, shame and modesty).

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Šaltiniai

1. Augustas Gailitas, *Tomas Nipernadis*, Chicago: Terra, 1952.
2. Marius Katiliškis, *Miškais ateina ruduo*, Vilnius: Vaga, 1969.
3. Julijonas Lindė-Dobilas, *Blūdas arba Lietuva buvusios Rosijos revoliucijos mete*, Vilnius: Vaga, 1990.
4. Tomas Manas, *Avantiūristo Felikso Krulio prisipažinimai*, Vilnius: Vaga, 1981.
5. Lazdynų Pelėda, *Klaida*, Vilnius: Vaga, 1990.
6. Kazys Plačenis, *Pavasario pranašas (Pulkim ant kelių)*, Vilnius: Vaga, 1978.
7. Kazys Puida, *Žemės giesmė*, Kaunas: Spindulio B-vės spaustuvė, 1931.
8. Vincas Mykolaitis-Putinas, *Altorių šešėly*, Kaunas: Šviesa, 1983.
9. Ignas Šeinius, *Kuprelis*, Vilnius: Vaga, 1970.
10. Antanas Vaičiulaitis, *Valentina*, Vilnius: Alma littera, 2001.
11. Vaižgantas, *Pragiedruliai. Vaizdai kovos dėl kultūros I T.*, Vilnius: Vaga, 1969.
12. Vaižgantas, *Pragiedruliai. Vaizdai kovos dėl kultūros II T.*, Vilnius: Vaga, 1969.

Literatūra

13. Kazys Ambrasas, *Romano likimas arba Liudo Vasario draugai ir priešai*, Vilnius: Vaga, 1983.
14. Algimantas Bučys, *Romanas ir dabartis. Lietuvių Tarybinio romano raida iki 1970m. (Žanro problemos)*, Vilnius: Vaga, 1973.
15. Elena Bukelienė, „Seno kareivio sugrižimas“ [žiūrėta 2011-05-20]. Prieiga per internetą: <http://www.rasyk.lt/knygos/seno-kareivio-sugrizimas/2231.html>.
16. Sigmund Freud, *Psichoanalizės įvadas. Paskaitos*, Vilnius: Vaga, 1999.
17. Sigmund Freud, *Anapus malonumo principo*, Vilnius: Vyturys, 1999.
18. Vytautas Galinis, Juozas Girdzijauskas, Vilius Gužauskas, Vytautas Kubilius, Algis Tamulionis, Jūratė Spindytė, Saulius Žukas., *Literatūros teorijos apybraiža*, Vilnius: Vaga, 1982.
19. Adomas Jakštas, *Raštai III T. Estetika*, Vilnius: Mintis, 1997.
20. Adomas Jakštas, *Mūsų naujoji prozos literatūra (1904-1923)*, Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos leidinys, 1923.
21. Carlas Gustavas Jungas, *Psichoanalizė ir filosofija*, Vilnius: Pradai, 1999.
22. Kęstutis Keblys, „Romanas išėivijoje“, *Lietuvių literatūra svetur. 1945-1967*, Chicago: DRAUGO spaustuvė, 1968.
23. Aleksandras Krasnovas, *Literatūros terminų žodynas I sąsiuvinis. Romanas*, Vilnius: Baltos lankos, 1995.
24. Gintaras Lazdynas, *Romano struktūrų formavimasis Lietuvoje: nuo „Algimanto“ iki „Altorių šešėly“*, Kaunas: Naujasis LANKAS, 1999.
25. Gintaras Lazdynas, „Apie meilę ir (lietuvių) romaną, *Šiaurės Atėnai*, 1999, nr.33 (474), p. 5-9.
26. *Lietuvių literatūros enciklopedija* (elektroninė versija) [žiūrėta 2011-05-20]. Prieiga per internetą: <http://www.lle.lt/FMPro?-db=lle2004.fp5&-format=detail.htm&-lay=straipsnis&-op=eq&a=r&-max=2147483647&-recid=41993&-find=>>.

27. Artūras Tereškinas, *Kūno žymės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*, Vilnius: Baltos lankos, 2001.
28. Artūras Tereškinas, *Intymios erdvės, vieši gyvenimai: kūnas, viešuma, fantazija šiuolaikinėje Lietuvoje*, Vilnius: Baltos lankos, 2002.
29. Vanda Zaborskaitė, *Literatūros mokslo įvadas*, Vilnius: Mokslas, 1982.
30. Janina Žėkaitė, *Lietuvių romanas. Žanro raida iki 1940m.*, Vilnius: Vaga, 1970.

ANOTACIJA

Jurgita Tuzinaitė, *Erotikos sklaida M. Katiliškio romane „Miškais ateina ruduo“*. *Magistro darbas*, vadovas doc. dr. Gintaras Lazdynas, Šiaulių universitetas, Literatūros istorijos ir teorijos katedra, 2011, 49 p.

ANNOTATION

Jurgita Tuzinaitė, *The spread of erotics in the novel “Miškais ateina ruduo” by M. Katiliškis*. *Master Thesis*, academic adviser Assoc. Prof. Dr. Gintaras Lazdynas, Šiauliai university, Department of History and Theory of Literature, 2011, 49 p.

PUBLIKACIJA MAGISTRO DARBO TEMA/ PUBLICATION ON THE THEME OF THE MASTER THESIS:

SMD tezės/ Thesis of student's research work

Tuzinaitė J., „A. Jakšto ir J. Tumo-Vaižganto požiūris į erotiką“, *Studentų darbai 2011 bakalaurantų ir magistrantų mokslo darbų XV konferencija, skirta Gabrielės Petkevičaitės-Bitės 150-osioms gimimo metinėms*, Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2011, p. 90-91.